took a stand against such measures, defending the natural rights of the Serbs, and later he protected openly the persecuted Jews and expressed disapproval of the racial laws.

A latent but profound conflict thus came to be created with the Independent Croatian Government, and reached its Zenith when the Canon of Zagreb, Dr. Lončar, was condemned to death by the Ustasi authorities for having followed the directives of his Archbishop. The Communists were well informed of all this and transmitted through their clandestine wireless a part of the sermon delivered by Monsignor Stepinac at the Christmas celebration of 1943 in which he condemned racialism and the cruelties committed against the Serbs, gipsies and Jews, disapproving at the same time, as was his duty, the maxims of Communism. Numbers of letters are jealously preserved from adherents of the National Liberation Party who, thanks to the personal intervention of the Archbishop, were saved from the death sentence already pronounced against them.

Prijevod:

Mons. Stepinac nije nikad odobravao politiku ustaškog režima protiv Srba; naprotiv, od samog početka zauzeo je čvrst stav protiv takvih mjera, braneći prirodna prava Srba, a kasnije je otvoreno štitio progonjene Židove i izražavao neslaganje s rasističkim zakonima.

Latentni, ali duboki sukob nastao je s vladom Nezavisne Države Hrvatske, a dosegao je svoj vrhunac kada je ustaška vlast osudila na smrt zagrebačkog kanonika dr. Lončara zbog toga što je slijedio upute svoga nadbiskupa. Komunisti su bili dobro obaviješteni o svemu tome i prenosili su svojim tajnim putovima dio propovijedi koju je mons. Stepinac održao na Božić 1943., u kojoj je osudio rasizam i okrutnosti koje su učinjene Srbima, Ciganima i Židovima, osuđujući u isto vrijeme, kao što mu je bila i dužnost, maksime komunizma. Pristaše Narodne oslobodilačke partije koji su, zahvaljujući osobnoj Nadbiskupovoj intervenciji [bili] pošteđeni smrtne kazne koja im je već bila izrečena, [o tome] ljubomorno čuvaju brojna pismena svjedočanstva.

Govor dr. Ive Politea, branitelja po službenoj dužnosti, u obranu nadbiskupa Stepinca, 8. listopada 1946.

IZVOR: CP, sv. LXVI., str. 956a.-990.; usp. *Sudski stup NRH - 6/46.*, str. str. 956a.-990.; *»Govor dr. Ive Politea pred Vrhovnim sudom N.R. Hrvatske u Zagrebu, 8. listopada 1946.«*, *Odvjetnik*, Zagreb, 67. (1994.), br. 7.–8.; usp. *Fontes* 2, Izvori za hrvatsku povijest, HDA, Zagreb, 1996., str. 188.–199.

PLAIDOYER odvj. Dra. Ive POLITEO kao branitelja Nadbiskupa dra. ALOJZIJA STEPINCA pred Specialnim vijećem Vrhovnog narodnoga suda na raspravi dne 8. listopada 1946. u Zagrebu.

VRHOVNI NARODNI SUDE! - Pred šestnaest godina, u vrijeme kada je fašizam bio na vrhuncu svoje moći i naša Rijeka pripadala je Italiji, uhapsila je talijanska policija na Rijeci jednog tamošnjeg mladog hrvatskog inženjera zbog sumnje, da je počinio neki politički delikt. Nakon uhapšenja bio je odveden u Rim u zatvor Regina coeli. Njegov stari otac, također riječki Hrvat, nemajući dulje vremena nikakvih vijesti o sudbini sina, obrati se meni, zamolivši me, neka pođem u Rim i tamo se, koliko mi to kao stranome odvjetniku bude moguće, informiram o uhapšeniku i zauzmem za njega. I ja sam pošao. Kao stranac neupućen u mjesne prilike Rima, zamolio sam jednog tamošnjeg odvjetnika, da mi bude pri ruci i za taj konkretni slučaj da stupi sa mnom u pravnu suradnju. Ali taj mi talijanski odvjetnik odgovori: 'Gospodine kolega, ja sam fašista i po fašističkim načelima ne smijem, da se zauzmen za nikoga tko je osumnjičen, da se ogriješio o državnu ili fašističku vlast.'

Tako je bilo u tadanjoj Italiji, ali tako nije i ne smije biti u sadašnjoj Jugoslaviji. Kad se već dnevice služimo geslom 'Smrt fašizmu', onda to znači i smrt svim fašističkim načelima, pa i onome s kojim se ogradio spomenuti talijanski advokat. Međutim nama, demokratskim i slobodoumnim hrvatskim odvjetnicima, nije bilo ni potrebno, da tek zadajemo smrt fašističkim načelima, jer ona za nas nisu nikad bila ni živa i mi nikad nismo bili njima ni zaraženi. Mi smo si već pri stupanju u odvjetnički stalež - a mnogi i prije toga, bili svjesni dužnosti, da se po mogućnosti odazovemo pozivu okrivljenoga bez obzira na vrstu i težinu okrivljenja, jer bi otklanjajući takav poziv, lišili ga potrebne pravne pomoći i izvrgli ga pogibelji, da bude ili nevin osuđen, ili, makar kriv, prestrogo kažnjen, da jednom riječju postane žrtvom zabluda, od kojih ni jedan javni tužilac, nijedan

sudac, sami po sebi nisu nikad potpuno osigurani. Pomažući, dakle, svojom obranom okrivljenoga, mi pomažemo ujedno i sudu, tražeći zajedno s njim materijalnu istinu, odgovarajući zakonski propis i ispravno shvaćanje, što je sve potrebno za pravednu presudu. Mi ne smijemo uzmaknuti pred zahtjevima optužnice, ako smo stekli uvjerenje, da je ona bilo sasvim, bilo djelomično na krivome putu.

Moj branjenik nadbiskup dr. Alojzije Stepinac okrivljen je zbog krivičnih djela protiv naroda i države. I za ovu obranu nastojat ću svim silama, da bude osnovana samo na spomenutim načelima: na istini, zakonu i ispravnom shvaćanju, odnosno pravednosti.

Moram međutim priznati, da mi je ta obrana dosta teška. Ali njezina teškoća ne sastoji se u težini dokaznog materijala, nego ponajprije u punini auktoriteta, s kojim se javni tužilac založio za današnju svoju optužbu, a zatim u psihozi, koju su naši dnevnici i listovi izazvali kod jednog dijela javnosti, svojim ustrajnim pisanjem protiv nadbiskupa, a da on nije imao mogućnosti, da se u istim listovima i brani. Obranu mi je napokon otežao sam moj branjenik, koji je shodno svojoj odluci izjavio, da se neće braniti i da će zato šutjeti, ali je ipak upornim stavljanjem pitanja na njega došao protiv svoje volje u nuždu, da djelomice prekine šutnju i da na neka pitanja ipak odgovori. Ovo djelomično odgovaranje i djelomično skraćivanje odgovora shvaćeno je kod nekih na njegovu štetu, kao da naime na neodgovorena pitanja nije bez štete po sebe mogao ni znao odgovoriti. Ovo shvaćanje je međutim sasvim pogrješno. Da je nadbiskup Stepinac mjesto šutnje na pojedina pitanja reagirao odgovorom, svaki od tih odgovora išao bi njemu u prilog, jer je istina njegova najbolja obrana.

A sada na stvar, na samu optužnicu!

Optužnica razdijelila je inkriminiranu djelatnost prije okupacije, na djelatnost neposredno prije sloma tzv. Nezavisne Države Hrvatske i napokon, na djelatnost poslije oslobođenja. Ova razdioba je sasvim ispravna, ali nije ispravno, kad optužnica ne postavlja i daljnju razdiobu ili lučenje, razdiobu po osobama i teritoriju. Ona mjesto da dijeli i luči, ona naprotiv konfundira djelatnost nadbiskupa Stepinca s djelatnošću drugih osoba i na drugome teritoriju. Ovo konfundiranje djelatnosti nadbiskupa Stepinca s djelatnošću sasvim trećih osoba i s onim, što se radilo na području izvan njegove dijeceze, izvan zagrebačke nadbiskupije, ovo pripisivanje odgovornosti i krivnje nadbiskupu Stepincu za ono, što su radile treće osobe u drugim dijecezama - to je temeljna pogrješka optužnice i ujedno

općenito glavna njegova obrana protiv znatnog dijela inkriminacija. Tijekom daljnjeg razlaganja govorit ću o tom i pobliže.

Prije nego prijeđem na inkriminacije, koje se odnose na razdoblje okupacije, osvrnut ću se samo u najkraćim potezima na prošlost svoga branjenika, na njegovu djelatnost prije okupacije, da vidimo kakav je on ušao u okupaciju!

Za vrijeme prvog svjetskog rata uzet je nadbiskup Stepinac kao apsolvirani gimnazijalac u austrijsku vojsku i poslat na talijansku frontu, gdje je dopao u zarobljeništvo. Poput mnogih drugih hrvatskih zarobljenika prijavio se dobrovoljno za borbu protiv Austro-ugarske monarhije te je postao jugoslavenskim dobrovoljcem i kao takav pošao na Solunski front. Godine 1937. preuzima pokroviteljstvo nad odborom za pomoć izbjeglicama, s kojim odborom pomaže moralno i materijalno antifašiste, koji su pred progonom Hitlerovim bježali iz svojih domovina: Češke, Poljske, Austrije itd. Za tu njegovu djelatnost, koja je trajala do okupacije i tijekom ove, doprinijet ću dokaze, a za sada spominjem samo primjerice tadašnjeg izbjeglicu, a današnjeg austrijskog ministra pravde dra Gero-a. Godine 1938. glasuje nadbiskup Stepinac javno za dra Mačeka, tadanjeg nosioca liste cjelokupne jugoslavenske demokratske opozicije, ili kako sam kaže, za Hrvatski Narod.

I eto s takvom prošlošću, s takvim stavom borca za oslobođenje naroda od mađarsko-njemačkog jarma, za demokraciju, za antifašiste, a protiv fašizma i nacizma - takav ulazi nadbiskup Stepinac u razdoblje okupacije! Može li se od takva Stepinca očekivati, da će on u okupaciji iznevjeriti svoju prošlost i surađivati s okupatorom?

Nezavisna Država Hrvatska

Ako hoćemo ispravno ocijeniti djelatnost nadbiskupa Stepinca za vrijeme okupacije, moramo prije svega biti na čistu o tome, što je okupacija i što je tzv. Nezavisna Država Hrvatska. Za potonju kazao je javni tužilac u svom jučerašnjem govoru, da Nezavisna Država Hrvatska nije bila država. Slažem se s tim mišljenjem, ali se ne slažem s kriterijima, koje je javni tužilac naveo u prilog te svoje, a i moje teze. On je rekao prije svega, da Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, jer nije bila nezavisna; ali mi čitamo dnevice u našim novinama, da to svojstvo nezavisnosti manjka i Grčkoj, koja je satelit Velike Britanije, ali eto Grčka kao priznata država sudjeluje u Mirovnoj konferenciji. Kao drugi kriterij navađa javni tužilac krvavi režim Nezavisne Države Hrvatske. Ali, koliko čitamo

o krvavom režimu u Španjolskoj, pa ipak nitko njoj nije osporio svojstvo države. Napokon je javni tužilac prigovorio Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da je nastala pomoću drugih, naime Nijemaca i Talijana. Ovo potonje je točno, ali zar i stara Jugoslavija nije postala pomoću drugih, prvenstveno Velike Britanije, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, koje su oborile Austro-ugarsku monarhiju i oslobodile Srbiju? Na sličan način, pomoću drugih država, nastala je i Čehoslovačka republika, pa je li ikome kada palo na pamet zanijekati Jugoslaviji i Čehoslovačkoj karakter države? Ne, Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, premda je bilo i takvih pravnika, koji su primjenjući na nju poznatu definiciju o državi, prema kojoj su kriteriji za državu narod, teritorij i vlast - dolazili do protivnog zaključka. Ne, Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, ali ne zbog razloga, koje je naveo javni tužilac, nego zato, jer su to područje države Jugoslavije vojnički zaposjeli Nijemci i Talijani, jer su ovi okupatori kroz čitavo vrijeme rata to područje držali stvarno okupiranim i preko tek formalne ustaške vlade kao svog eksponenta vršili faktički svoju, okupatorsku volju i vlast.

Radi se, dakle, ne o državnosti Nezavisne Države Hrvatske nego o okupaciji, stvarno vršenoj po okupatoru neposredno ili posredno nad dijelom područja države Jugoslavije nazvanim NDH.

Zato se valja pitati: kakvi pravni odnosi nastaju sa okupacijom između okupatora i stanovnika okupiranog područja?

Na to nam pitanje odgovaraju međunarodni pravni propisi Haaške konvencije iz g. 1907. i napose čl. 42.–56. trećega odsjeka o vojničkoj vlasti na okupiranom neprijateljskom području. Po tim propisima sva zakonita vlast prelazi u ruke okupatora, koji je izrijekom dužan i ovlašten poduzeti sve mjere za održavanje javnog reda i javnog života. Okupator je doduše dužan držati se zemaljskih zakona, ali samo onda, ako ga u tome ne sprečava kakva nužna zapreka. On je ovlašten tražiti od stanovnika poslušnost uz iznimke i ograničenja navedena u samoj konvenciji. Dosljedno tome stanovnici su dužni u tim granicama slušati ga. Dakako, ta dužnost poslušnosti je samo pravna, pa ako tko neće da sluša, može i uskratiti pokornost, ali to čini na vlastitu odgovornost i pogibelj. I doista, stotine tisuća Hrvata i Srba uskratile su poslušnost i pošle u šumu, da se odanle oružjem u ruci bore protiv okupatora, a za oslobođenje porobljene domovine. No zato su oni heroji, kojima treba odati čast i priznanje, ali svatko nije sposoban biti herojem, pa ako to nije bio, nije već tim samim postao izdajica ni kolaborator okupatora, a

najmanje ratni zločinac. Uostalom, mi ovdje samo ispitujemo priznate međunarodne pravne propise, koliko su oni ovlaštavali pa čak i silili i prema tome ispričavali optuženog nadbiskupa Stepinca, da čini ono, što je doista i činio, a što mu se sada inkriminira.

Istina je, što je u svom sinoćnjem govoru javni tužilac rekao, citirajući jednog pisca iz međunarodnog prava, da stanovnici okupiranog područja nijesu dužni okupatoru vjernost. Istina, njih se prema haaškoj konvenciji ne može suditi da prisegnu okupatoru vjernost (čl. 45: njem. tekst: *Treueid leisten*), ali razlika je između vjernosti i gore opisane poslušnosti.

U raznim političkim procesima nakon oslobođenja mi branioci pokušali smo više puta pozivati se na haašku konvenciju, da s tim međunarodnim pravnim propisom pravno opravdamo ne svaku, ali bar izvjesnu političku i privrednu suradnju s okupatorom. Sud je međutim svaki put takvu našu obranu odbio uz obrazloženje, da se Nijemci nijesu prema nama držali haaške konvencije, pa da je zato umjesna represalija, da se i mi iste konvencije ne držimo. Ja bih razumio i potpuno odobrio takvo obrazloženje prema njima, Nijemcima, okupatorima, ali mi je sasvim nerazumljiva prema članovima našega naroda, prema tim žrtvama okupatora, prema onim Srbima i Hrvatima, koji su držali ili barem bili voljni držati se haaške konvencije. Odakle dolaze oni, da se na njima osvećuje, što su drugi, okupator, Nijemci, kršili haašku konvenciju? Odgo¬vara li logici i pravici, da pojedini nekrivi članovi naših naroda plaćaju krivnju Nijemaca, okupatora? Ovamo, dakako, ne spadaju slučajevi onih osoba koje su dobrovoljno, preko dužnosti haaške konvencije, suradivale s okupatorom. Njihova je suradnja kažnjiva i one nemaju prava pozivati se na haašku konvenciju.

Uza svu dosadašnju sudsku praksu, ja se iz gornjih razloga i danas pozivam na haašku konvenciju, i to tim više, što su tijekom rata naši saveznici baš na temelju haaške konvencije tražili od Nijemaca i Talijana, neka partizane, narodno-oslobodilačku voj¬sku, priznaju redovitom vojskom.

Osim haaške konvencije kao međudržavnog propisa postoji još jedan crkveni propis, koji saobraćaju nadbiskupa Stepinca s okupatorom odn. s tzv. ustaškom vladom kao okupatorovim eksponentom daje značenje sasvim različito od onoga, što mu ga pridaje optužnica. To je konstitucija, 'Sollicitudo Ecclesiarum' izdana po papi Grguru XVI., dne 5. kolovoza 1831. Zbog teškog latinskog stila kojim je konstitucija pisana, ja je neću ovdje doslovce citirati,

nego ću samo rezimirati njezine misli, a radi kontrole mog resume-a stavljam potpuni tekst konstitucije sudu na raspolaganje. Ta konstitucija, dakle, veli, da se u revolucionarnim vremenima, u borbi za vlast ne smije priznanje faktičnog stanja i vlasti po predstavnicima Crkve smatrati i priznanjem prava niti se iz toga smije izvoditi da su prestala bilo čija prava. Ako zato, radi osiguranja duhovne i vječne sreće naroda, predstavnici Crkve stupe u vezu s osobama, koje faktično vrše vlast, onda se to smatra kao da je učinjeno pod uvjetom, da se time ne vrijeđaju nikakva prijašnja zakonita prava. Optuženi dr. Stepinac bio je dužan kao nadbiskup, kao najviši predstavnik Crkve, bar u svojoj dijecezi, svoje ponašanje prema okupatoru uskladiti s tom za njega obvezatnom konstitucijom.

No, kad i ne bi bilo svih spomenutih pravnih propisa, ostala bi neospornom sama činjenica okupacije, koja sama već kao takva sadržaje silu, pritisak, i to silu ne kakvog god okupatora, nego baš onako strahovitog, bezobzirnog i neljudskog, kakvi su bili Nijemci i njihovi sluge ustaše. Ovakva sila i pritisak isključuju dobrovoljnost kod onih, prema kojima se primjenjuju ili svakog časa prijete da budu primijenjeni, isključuju dakle onaj uvjet, bez kojega po pravu svih kulturnih naroda nema kažnjivosti. Pod tim pritiskom i silom radili su svi stanovnici okupiranog područja osim onih, koji su se sklonili u šumu. Pod tim pritiskom sudili su suci i donašali presude »U ime Nezavisne države Hrvatske«, pod tim pritiskom rješavali su upravni činovnici upravne poslove, pod tim pritiskom obraćali su se građani sudovima i upravnim vlastima, pod tim pritiskom plaćao se porez i odvijao promet, pod tim pritiskom radili su radnici u rudnicima, industrijskim i obrtnim poduzećima itd. – i opet, ponavljam, uz izuzetak onih, koji su pošli u šumu. Svatko se ponašao tako, kako su njegovo zvanje, stalež i položaj iziskivali – bar u onome sektoru svoje djelatnosti, koji je bio javan. Kad se, dakle, tim milijunima okupiranog naroda ne zamjera njihov postupak i odnos prema okupatoru, nelogično je, da se jedinome nadbiskupu Stepincu na njegovu, k tome onako istaknutome položaju zamjerava njegov saobraćaj s okupatorom, koji saobraćaj je on sveo na minimum, na toliko koliko je potrebno da što više ukloni veća zla od naroda i Crkve. (Smijeh u dvorani.) Oni isti koji se sada smiju, ako su tada bili u Zagrebu, šutjeli su, prolazili mirno i bez prosvjeda na ulici mimo okupatorskih vojnika i ustaša i – da se poslužim riječima druga predsjednika suda – držali figu u džepu. Ali tko nije

šutio, tko je javno prosvjedovao, – bio je nadbiskup Stepinac! Htio bih vidjeti onoga, tko je na okupiranom području – ne izvan ovoga! – neposredno pred okupatorom i pred ustaškom vlasti onako otvoreno, energično i često prosvjedovao protiv svih nasilja okupatora i ustaša! Neka se, dakle, danas ne hvale i ne podsmjehuju onome, koji se na djelu pokazao daleko junačkijim od njih!

Osporavati onaj pritisak i silu, umanjivati ga ili ne uvažiti, značilo bi demantirati same sebe, osporavati uopće okupaciju i napose prikazati je manje okrutnom, nego što je uistinu bila ta najsvirepija od svih okupacija. Osporavati onaj pritisak i silu, značilo bi okupatora i ustaše prikazati kao korektne gospodare, koji su od okupiranih primali samo ono što su im ovi dobrovoljno davali. Eto, do kakvih apsurdnih i protuslovnih zaključaka vodi inkriminiranje čina, koji su pod okupacijom bili neizbježivi, ili izbježivi pod cijenu smrti i najvećih žrtava.

Kad je, dakle, nadbiskup Stepinac dne 12. travnja 1941., posjetio tzv. vojskovođu Kvaternika i 16. travnja tzv. poglavnika Pavelića, učinio je ono što je njegov položaj iziskivao i što su analogno također drugi po njihovu položaju činili. U relaciji položaja to je jedno te isto. Pa kad se drugima takvoga što ne zamjera, zašto se to jedinome nadbiskupu Stepincu ne samo zamjera, nego čak i predbacuje kao zločin?

Kad se spominju već ona dva posjeta, zašto se ne istakne, da nadbiskup Stepinac nije prisustvovao dne 13. travnja onome dočeku Pavelića na kolodvoru, kamo su, na žalost i sramotu, Zagrepčani pohrlili u masama? Zašto se ne spomene, da odmah prigodom Pavelićeva dolaska nije odslužio uopće *Te Deum*, a napose ne u katedrali? Zašto se ne spomene, da je Pavelić zbog nadbiskupova stava prema njemu kroz 4 godine okupacije jedan jedini put prisustvovao službi Božjoj u katedrali, i to kad su Talijani godine 1943. priredili tamo zadušnice za vojvodu od Aoste, a i taj jedini put nije ga na ulazu dočekao ni nadbiskup ni nitko od klera, nego samo obični sakristan? Ponaša li se tako jedan nadbiskup prema tzv. državnome glavaru, kojega tobože priznaje, podupire i s njime surađuje?

Na raspravi bio je čitan jedan pasus iz okružnice, koju je nadbiskup dne 28. travnja 1941, dakle 18 dana nakon osnutka tzv. Nezavisne Države Hrvatske, bio uputio kleru Nadbiskupije zagrebačke, ali je trebalo citirati i druge pasuse iz iste okružnice, kao npr. ovaj:

»... molim Vas i pozivam, da svim silama nastojite i radite oko toga, da naša Hrvatska (ne dakle Nezavisna Država Hrvatska!)

bude Božja zemlja, jer će samo tako moći izvršiti dvije bitne zadaće, koje kao država imade da izvrši u korist svojih članova.« I zatim: »Moramo svuda upozoravati i učiti, da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgrađivanju temelja mlade Države Hrvatske (i opet ne Nezavisne Države Hrvatske) bude nadahnut strahom Božjim i ljubavlju za Božji zakon i njegove zapovijedi, jer će samo na Božjem zakonu, a ne na lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska moći biti izgrađena na čvrstom temelju.« Zar ono, što je nadbiskup razumijevao pod Božjim zakonom i Božjim zapovijedima, nije u biti jednako najplemenitijim načelima svih u istinu kulturnih naroda, svega kulturnoga čovječanstva? Zar poziv na Božji zakon i Božje zapovijedi znači kolaborirati s neprijateljem, podstrekavati okupatora i ustaše u njihovim zločinima? Kamo sreće, da su se oni o kojima je ovisilo, držali nadbiskupova poziva! Teško bi onda itko, kome je do stvari, a ne forme, prigovorio tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ali nadbiskup nije kriv, što je protiv njegovih riječi, volje i nastojanja sve pošlo protivnim pravcem. Više no govoriti, pozivati, karati, žigosati, spašavati i djelotvorno otklanjati veća zla nije bilo u njegovoj moći. Pa i oni, kojih se moć sastojala u oružju i svim mogućim materijalnim sredstvima, uspjeli su tek da nakon četiri odnosno šest godina obore Hitlera i njegove ortake i tako učine napokon kraj njihovim zlodjelima!

Znatan dio optužnice sačinjava ono, što su *razni svećenici* radili po čitavoj tzv. NDH i za njihova djela okrivljuje se nadbiskupa Stepinca. Ovakvo okrivljivanje izvire iz nepoznavanja uređenja Crkve i kanonskoga prava. Ono se osniva na pogrješnom mišljenju, da nadbiskup ima vlast nad svim drugim biskupima. Međutim po kanonu 273. Nadbiskup u vlastitoj dijecezi ima ista prava i obaveze kao i svaki drugi biskup u svojoj dijecezi. Svaki je biskup kao ordinarij u svojoj dijecezi potpuno samostalan i Nadbiskup nema pravo da se pača u njegovu nadležnost. Dosljedno tome, svećenici iz drugih biskupija nijesu ni u čemu podvrženi Nadbiskupu ni ovisni o njemu. Nadbiskup na njihove čine ne može nikako prisilno utjecati. Zato, i bez obzira na to, da nitko ne može odgovarati za čine drugih, Nadbiskupu se nikako ne može upisati u krivnju ono, što su pojedini svećenici radili na području drugih biskupija izvan zagrebačke. Pa i na području potonje nema on nikve vlasti nad redovnicima (fratrima). Nad redovnicima, franjevcima, imao je vlast optuženi njihov provincijal fra Modesto Martinčić, koji inače voli nekršćanski svaljivati vlastitu krivnju na Nadbiskupa, iako ne može

dokazati, da je za vrijeme okupacije učinio ma išta sličnoga, plemenitoj, spasavalačkoj i odvažnoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca. Od svećenika, za kojih se djela čini odgovornim nadbiskupa Stepinca, tek se vrlo mali broj nalazi na području Nadbiskupije zagrebačke, ali se ni za njih ne može dokazati, da su išta počinili podstreknuti ili potaknuti po Nadbiskupu. Sve, na što je Nadbiskup poticao sebi podređeno svećenstvo, posredno i neposredno, riječju ili djelom, bilo je samo lijepo, moralno i u skladu s kršćanskom naukom, pa ako se pojedini svećenik udaljio od stalno pokazivanog mu puta, jasno je da ne može to biti krivnja Nadbiskupova, nego samo lično dotičnog svećenika. Ako je koji svećenik propagirao ustašku ideologiju, sigurno toga nije naučio od nadbiskupa Stepinca, koji je tu ideologiju pobijao. Ako je koji svećenik zaboravio ne samo da je svećenik nego da je i čovjek, te učinio nasilja nad savješću i tijelom članova hrvatskoga i srpskoga naroda, ni to ne može biti krivnja nadbiskupa Stepinca, koji je po svojim riječima i djelima živa osuda i protivnost takvoga postupka.

Kako svećenici tako i Katolička štampa spada također među one druge, za koje bi po stanovištu optužnice imao odgovarati nadbiskup Stepinac. Većina listova, iz kojih optužnica citira pojedine pasuse kao dokaze protiv nadbiskupa Stepinca, ili izlaze na području drugih biskupija ili su redovnički. Tako je npr. *Anđeo čuvar* franjevački, *Glasnik sv. Ante* konventualski, *Vjesnik počasne straže Srca Isusova* trećoredski, *Glasnik Srca Isusova* isusovački, *Katolički tjednik* izlazi u Sarajevu itd. Ali ni one listove, koji su izlazili na području zagrebačke nadbiskupije, ne može se identificirati s nadbiskupom Stepincem, jer im on nije bio ni vlasnik, ni izdavač, ni urednik, a najmanje rukovodilac. A optužnica baš na navodnome 'vrhovnom rukovodstvu optuženog Stepinca' nad svom katoličkom štampom osniva njegovu krivičnu odgovornost za njezino pisanje. Ali u čemu se sastoji to vrhovno rukovodstvo? Javni tužilac ga nije dokazao. Zar u tome, što je optuženi Stepinac nadbiskup zagrebačke dijeceze? No, kako to može biti dokazom, da je nadbiskup Stepinac i rukovodio, stvarno rukovodio katoličkom štampom? Ako se pod rukovodstvom razumijevaju direktive, upute štampi, onda bi se ove – i to samo posredno – mogle naći jedino u okružnicama, pastirskim pismima i propovijedima – koje ću ja malo kasnije i čitati, ali u ovima nema ni traga nečemu, što bi dotične pisce moglo potaknuti na inkriminirano pisanje. Drugih, protivnih direktiva tužilac nije mogao dokazati, jer ih jednostavno nema! Pod rukovodstvom razumijeva se svakako pozitivna, aktiv-

na radnja, ali kad, *dato sed non concesso*,[149] pod njom razumijevali i propust, konkretno propust nadbiskupa Stepinca, što nije posebno, naročito, izravno upozorio dotičnog urednika ili pisca, da onako ne piše i zabranio mu takvo pisanje, ni onda ne bi nadbiskup Stepinac bio kriv, jer bez obzira na to, da mu to nije bila zakonska dužnost, on ne bi ni dospio, ne bi bio u fizičkoj mogućnosti, da nadzire onoliku štampu. Osim toga javni tužilac je javno ovdje izjavio, da on ne proganja nadbiskupa Stepinca zbog njegove pasivnosti, nego zbog aktivnosti. A zar je propust eventualno dužnog nadzora i zabranjivanja aktivnosti? Nije li to pasivnost? Kako se onda može pozivati na odgovornost nadbiskupa Stepinca zbog propusta, zbog pasivnog stava, bez obzira na to, što aktivnost u tom pogledu ne postoji niti je dokazana?

Iako je ovim mojim razlaganjem postavljena u pogledu na katoličku štampu oštra granica između za nju neodgovornog nadbiskupa Stepinca i za nju odgovornih pisaca i urednika, ipak bih htio *per superfluum*[150] nešto reći o toj štampi. Pasusi, koje je iz nje citirao ovdje javni tužilac, doista su vrlo nezgodni. Ove nezgodnosti, doduše, ne nestaje, ali se ona ipak umanjuje, ako se dotično pisanje promatra ne sa stanovišta današnjih prilika, nego sa stanovišta vremena kada se onako pisalo. Jedino ovakvo promatranje jest ispravno, jedino se s ovakvim promatranjem dobiva prava slika. A vrijeme, kada se onako pisalo, bilo je vrijeme okupacije, kada se na štampu vršio poseban pritisak, kada je ona bila dirigirana, rukovođena, diktirana po okupatorsko-ustaškoj vlasti, specijalno po Uredu za tisak i promičbu. Postojala je preventivna cenzura, koja je bila više no stroga. Cenzura je ne samo brisala, nego i umetala pojedine riječi, rečenice, pa i čitave alineje, čime je često sasvim iskrivila smisao dotičnog sastava. Cenzura je bila više no cenzor; ona je često bila i pisac, ona je diktirala o čemu i kako ima da se piše, ona je znala slati redakcijama i čitave članke s nalogom da ih se uvrsti. To je sve javnosti bilo poznato i zato ona nije ni uvažavala ovu podjarmljenu, glajhšaltovanu štampu, koja iz istoga razloga nije mogla utjecati na javnost onako, kako su to ustaški službeni rukovodioci htjeli. Kako svagdje u takvim prilikama, javnost je naučila čitati između redaka i razlikovati ono što je bilo diktirano od onoga, što se uistinu htjelo reći, odnosno, što je cenzuri bilo izmaklo.

[149] Uzmimo da je tako, ali ja ne dopuštam.

[150] za nadopunu

Javni tužilac je jučer s potpunim pravom žigosao ustaše, jer su – baš kao i Nijemci i Talijani – uveli kolektivnu krivičnu odgovornost. Ali ja pitam, ne sliči li i to *kolektivnoj* odgovornosti, kad javni tužilac okrivljuje jednu osobu, nadbiskupa Stepinca, zbog onoga, što su radile druge osobe, ostali svećenici, pisci i urednici katoličke štampe? Nije li to nijekanje jedino ispravne individualne odgovornosti, koju jedinu i naši kazneni zakoni priznavaju? U našoj državi danas krivično ne odgovara sin za oca, niti otac za sina, ni uopće bilo koji član obitelji za drugoga člana iste obitelji. Sasvim u redu. Ali kad je tako s obitelji, koja predstavlja vrlo tijesnu, vrlo jakim vezama spojenu zajednicu, gdje bi se čak moglo baš zbog takve tijesne veze presumirati neko bliže ili daljnje sudjelovanje člana obitelji u kažnjivome djelu jednoga člana – kako se onda može ne samo presumirati nego upravo tvrditi da postoji sudjelovanje, da postoji odgovornost nadbiskupa Stepinca za članove tako brojne, široke, mjesto i vremenski odijeljene, uglavnome jednim uzvišenim naukom, kršćanskim, i pozivom vezane zajednice, kao što su svećenstvo i katolička štampa, jedne ili čak više biskupija? Jedva ima čovjeka, koga se na temelju tako shvaćene kolektivne odgovornosti ne bi moglo optužiti i kazniti.

A sada da vidimo jedan dio pozitivne djelatnosti optuženog nadbiskupa Stepinca, da vidimo, što je on govorio i naučavao, na što je poticao ne samo svećenstvo, nego i sve vjernike, sve Hrvate i Srbe, sve one, do kojih su dopirale njegove riječi i njegov utjecaj! Budući da se javna djelatnost jednoga biskupa očituje posebno u njegovim propovijedima, navest ću ovdje iz njih tek neke, markantnije pasuse, jer da ih sve reproduciram, nemoguće mi je vremenski i fizički. Dakle da čujemo!

Na blagdan Krista Kralja, 26. X. 1941. rekao je nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi između ostaloga i ovo: »Na jednu bih vas stvar želio napose upozoriti, ako želite biti pravi podanici Krista Kralja, a to je ljubav prema bližnjemu, prema čovjeku bez razlike, kako se zvao. U ovo zadnjih nekoliko decenija uspjele su razne bezbožne ideologije i teorije tako zatrovati svijet, da je mržnja postala regbi glavnim pokretalom sviju ljudskih čina. Pogibelj je, da i oni, koji se diče katoličkim imenom, da ne reknem čak i duhovnim pozivom, postanu žrtva strasti, mržnje i zaborava na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi...« Nije li to jasna aluzija na Pavelića i na ustaše, koji su se dičili katoličkim imenom, a radili nekatolički, na svećenike-duhovnike, koji su zalutali i poveli

se za ustašama u zločinima? Jesu li takve riječi podstrek na zločine, direktiva i rukovodstvo za inkriminirano pisanje katoličke štampe? Sačinjavaju li one kolaboraciju s okupatorom? A pale su već u šestom mjesecu okupacije.

U propovijedi na procesiji Majke Božje Lurdske, koncem svibnja 1942, rekao je: »A mislite li, da je samo jedna ovakva umišljena veličina na svijetu?« Svatko je razumio, da je tu riječ o Hitleru i njegovim satelitima, uključivši i Pavelića. Zatim: »Bilo bi apsurdno govoriti o nekom novom poretku u svijetu, dolazio s koje mu drago strane, ako se u tom poretku ne bude poštivala ljudska ličnost, neumrla ljudska duša ..., koja ima svoja neotuđiva prava, koja joj ni jedna ljudska vlast ne može i ne smije ograničiti. I bilo bi apsurdno i pomisliti, da bi recimo Katolička Crkva u obrani ljudske ličnosti i slobode savjesti poznavala straha pred ikojom ljudskom silom.« Htio bih naći onoga, tko se usred okupiranog Zagreba, u jeku okupacije, u šumi njemačkih i ustaških bajuneta a sam bez oružja, ovako hrabro usprotivio tada još najmoćnijem Hitleru, manje moćnome Mussoliniju i još manje moćnome Paveliću?

A evo mjesec dana kasnije, dne 29. VI. 1942., Nadbiskupovih riječi iz propovijedi u katedrali, na blagdan sv. Petra i Pavla: »Ne možemo biti u crkvi katolici, a na ulici napadati kao pogani odredbe Namjesnika Kristova, izdane za opće dobro, a koje možda ne konveniraju našem ličnom raspoloženju. Ne možemo danas, jer nam to možda konvenira, hvaliti Sv. Oca, a sutra u novinama crvenom olovkom križati njegove riječi i govore izrečene samo u jednom cilju: dovesti ljude k Bogu.«

Na blagdan Krista Kralja, 25. X. 1942., veli nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi: »Što da sudimo dakle, o onim pojedincima, koji oholo dižu glave, kao da ne postoji više Bog na zemlji...?« Da su Führeri, Ducei i Poglavnici oni, koji oholo dižu glave – bilo je odmah jasno svim tisućama slušatelja te propovijedi.

No u istoj propovijedi ide Nadbiskup još dalje: »Svi narodi i rase potječu od Boga ... Svaki narod i rasa, kako se danas odrazuju na zemlji, imade pravo na život dostojan čovjeka i na postupak dostojan čovjeka. Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili uglađeni Evropejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijci, imadu jednako pravo da govore: *Oče naš, koji jesi na nebesima*... Zato je katolička Crkva uvijek osuđivala, a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje, koje se počinja u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija. Ne može se istrijebiti s lica zemlje

inteligenciju. Ne može se istrijebiti sa lica zemlje Cigane ili Židove, jer ih se smatra inferiornom rasom...« Ovo je glasna osuda Jasenovca, Jadovna, Dachaua, Auschwitza i svih onih nasilja, koja su počinili Hitler i Pavelić, a ponajviše osuda rasizma. Pače još više! Jer iz rasizma kao nauke, koja dijeli rase u niže i više i proglasuje Nijemce najvišom rasom, izvodio je Hitler i pravo Nijemaca kao *Herrschervolka*,[151] da podlože čitav svijet. To je, dakle, osuda tog porobljavanja i svih sredstava, kojima se ono vršilo.

Veli javni tužilac, da je nadbiskup Stepinac bio samo za modifikaciju sistema, ali da nije bio proti sistemu kao takvu. Kad i ne bi bili dosadašnji citati dokaz protiv takve tvrdnje, našli bi sigurno taj dokaz u onim riječima, kojima je nadbiskup Stepinac završio svoju propovijed pred Katedralom prilikom pokorničke procesije dne 31. X. 1943.: »Vidim konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate: a kakav onda poredak zastupa katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za novi poredak? – To je, da nuzgredno umetnem, onaj *Neue Ordnung*![152] – Mi – nastavlja nadbiskup Stepinac – osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja siromašnih žuljeva, mi žaleći nevolje i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovoramo ovako: Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga.« Doista poslije ovih riječi otpada potreba svakog objašnjavanja, da je nadbiskup Stepinac bio baš proti sistemu, a nipošto samo za njegovu modifikaciju. Samo svojom neustrašivošću, dakako, nije bio kadar taj sistem oboriti, ali je s njom, pa svojom borbom proti njemu i svojim auktoritetom uspio učiniti najviše, što je bilo u njegovoj moći, a to je da sistem u praksi modificira. Taj maksimum mogućnosti on je i dostigao. Hiljade i hiljade Hrvata, Židova, Srba, Slovenaca, aktivista, komunista, antifašista i uopće ljudi bez razlike vjere, narodnosti ili političkog uvjerenja imadu baš nadbiskupu Stepincu zahvaliti svoje živote. Tko u ovom očajnom stanju nije priznao takve modifikacije kao najveći uspjeh, koji se u onim prilikama mogao postići? U onome savezu nekoliko država i naroda, milijuna i milijuna ljudi, od kojih ni jedan nije mogao sam, nego tek u zajednici obarati i konačno oboriti Hitlera i družinu, aktivnost nadbiskupa Stepinca bila je relativno dragocjeni udio.

[151] narod koji upravlja
[152] novi poredak

Što da dalje citiram iz Nadbiskupovih propovijedi? Ta one su svim Zagrepčanima, koji su imali nesreću za vrijeme okupacije biti u Zagrebu, vrlo dobro poznate; one su im bile u onim teškim vremenima glavna utjeha, čvrst oslonac za ustrajnost u otporu, lijepa nada u propast ustaštva i fašizma, u bolju skoru budućnost. Na njih su hrlili ne samo vjernici, nego i oni, koji inače nijesu polazili crkve. Te su se propovijedi onda širile, prepričavale, prepisivale i u hiljadama i hiljadama primjeraka širile među narod i dopirale su čak na oslobođeni teritorij. Izgovorene javno, one su postale podzemnom štampom, sredstvom uspješne propagande protiv ustaša, djelomičnim nadomjestkom opozicione štampe.

Kad se u svjetlu tih brojnih propovijedi i ostale aktivnosti nadbiskupa Stepinca promatra sve ono, što optužnica navodi protiv optuženoga, onda to potonje gubi pripisani mu kolaboracionistički karakter i potpuno iščezava pred protuustaškom ideologijom i aktivnošću nadbiskupa Stepinca. Što onda može značiti npr. posjet Paveliću i Kvaterniku na početku okupacije? Ništa drugo, nego običnu neizbježivu konvencionalnost, jednu od onih kako ih nazivlju »konventionelle Lügen«,[153] bez koje ne bi nadbiskup Stepinac nikada stekao mogućnost, da spašava i da čini onoliko dobra za vrijeme okupacije. Nigdje i nikada se dobra svrha i rad za nju ne žrtvuju konvencionalnostima. Eto vidimo na sadanjoj mirovnoj konferenciji, u kakve oštre sukobe, ne samo idejne, nego često i neposredno lične dolaze delegati raznih država, ali kad koja delegacija pozove druge na banket, svi se delegati odazivlju i tu se međusobno ponašaju, kao da si nijesu nikakvi protivnici. Shvaća li itko te konvencionalnosti kao prestanak nesuglasja, kao priznanje protivničkog stanovišta, kao odustajanje od dosadanjeg stava? Slično je i s raznim protestnim notama pojedinih država i odgovorima na njih, koje smo napose u zadnje vrijeme imali prilike često čitati. I one odrazuju protivnosti, sadržavaju oštru kritiku, no ipak počinju i svršavaju s uobičajenim frazama najveće učtivosti i srdačnosti. Konvencionalnosti često ne odgovaraju činjeničnom stanju. Zato su one jedva kada kakav dokaz.

Jest, nadbiskup Stepinac dolazio je tu i tamo u dodir s Pavelićem. Ali, apstrahirajući od rijetkih konvencionalnosti, samo da intervenira kod njega u korist progonjenih, za obustavljanje i ukidanje zločina. Ako je ovo politička radnja, ali nije suradnja, kolaboracija, nego proturadnja, kontralaboracija. Sâm javni tužilac citira u

[153] uobičajene laži

svojoj optužnici na str. 3. državnog tajnika u Vatikanu kardinala Maglionea, kako je još godine 1942. preporučio u interesu Crkve nadbiskupu Stepincu neka uspostavi »spretnije i iskrenije srdačno držanje prema ustaškim vlastima«. Na samoj pak raspravi čuli smo iz ustiju tzv. maršala i vojskovođe Kvaternika – koga je kao svjedoka predložio javni tužilac, a ne ja! –, da je nadbiskup Stepinac stalno bio »objekt mržnje Pavelićeve«. Ta je mržnja bila tolika, da npr. Pavelić – unatoč tome, što državni tužilac spominje neke bankete – nije nikada ušao u Nadbiskupski dvor. Ta mržnja bila je odlučna i za stav ustaša uopće proti nadbiskupu Stepincu. Ta mržnja nije bila nikakva tajna, jer je za nju samu znao čitav Zagreb, a neke dokaze za nju čuli smo jučer iz ustiju nekih svjedoka, a među njima napose kanonika dr. Hrena i dr. Lončara, kojima je sam javni tužilac priznao protuustaštvo i vjerodostojnost. Ovi svjedoci, koji su pripadali najbližoj okolini nadbiskupa Stepinca, iskazali su nam tolike detalje o mislima i radu Nadbiskupa, da ti detalji već sami po sebi isključuju bilo kakvo podupiranje ustaškog i okupacionog režima, bilo kakvu političku suradnju s okupatorom i ustašama.

Glas o nadbiskupu, sasvim protivan onome koji o njemu govori optužnica, dopire i do saveznika. Ja sam predao sudu nekoliko vijesti londonske radio stanice iz godine 1942. i 1943., gdje se utvrđuje Nadbiskupovo držanje protiv ustaša i povoljan odjek, što su ga tamo imali njegovi govori. Doprinio sam i izvješće Ustaškog promidžbenog ureda ustaškoj vladi, gdje se upozoruje ovo, kako saveznici iskorišćuju Nadbiskupove govore protiv nje, protiv čitavog ustaškog režima. Među ispravama, koje sam predao sudu, a koje nijesu čitane, nalazi se i jedno pismo msgr. Svetozara Rittiga, pisano koncem prosinca 1942., gdje dr. Rittig priznaje Nadbiskupu njegov teški i mučni rad i položaj, velike žrtve što ih doprinosi narodu, njegova dobročinstva napose narodu Hrvatskog Primorja te mu, čestitajući Božić, želi da sretno prebrodi svoj put između Scille i Haribde. Bi li dr. Rittig, koji je bio dobro informiran i vrlo sklon NOP-u, tako pisao, da je i malo sumnjao u Nadbiskupovu nacionalnu ispravnost i u korist njegova rada za narod?

Kako je neugodan bio Nadbiskup ustaškoj vladi i kako ju je napose pogodio njegov već spomenuti govor od 31. X. 1943. na završetku pokorničke procesije, vidi se iz načina, kako je usplahirena ustaška vlada na nj reagirala. U ime njezino napisao je njezin član, tzv. ministar dr. Julije Makanec, članak objavljen u ustaškom organu *Hrvatski Narod* od 7. XI. 1943., gdje je žestoko napao nadbiskupa

Stepinca, izvrgao ga ruglu i upozorio ga, da se ne miješa u politiku. A ta Nadbiskupova politika sastojala se u osudi ustaških nasilja.

Spočitava se Nadbiskupu, da je prisustvovao blagoslovu u crkvi sv. Marka, dne 23. II. 1942., prije otvorenja ustaškog tzv. Hrvatskog sabora. Čuli smo svjedoka, kako je iskazao, kako se Nadbiskup jedva jedvice dao nagovoriti na taj crkveni čin. Čitan je ovdje samo jedan dio njegova govora iz te prigode, ali nije čitan onaj glavni dio, u kojemu je sadržana prava Nadbiskupova namjera. Taj dio glasi: »Neka (naime sabor) donosi zakone *poštene*, koji se neće kositi sa zakonom Božjim, da se osigura blagoslov Boga Stvoritelja... Neka donosi zakone *pravedne*: gdje su jednaki tereti, neka su jednaka i prava. Neka donosi zakone moguće, da se narodu ne navaljuju tereti, koje ne može podnositi... Neka vječni Sudac, koji upravlja udesima naroda, svojom svemoćnom desnicom uzida u temelje Hrvatskog Sabora i ureže u srca sviju Vaših suradnika isto tako duboku svijest odgovornosti, da mogu Vas, glavara Nezavisne Države Hrvatske, uspješno pomagati u obnovi i podizanju drage nam domovine na vječnim temeljima evanđeoskih Kristovih načela!« - Onom prilikom nije se dalo izbjeći da nazove Pavelića glavarom NDH, ali zato mu je onom željom jasno spočitnuo njegove dosadašnje nepoštene i nepravedne zakone, njegov manjak odgovornosti. Pavelić je taj govor vrlo dobro razumio, tako te je – prema iskazu dvojice svjedoka, koje smo ovdje čuli – nakon govora sav bijesan rekao svom pratiocu, što će ga, ovaj balavac, naime Nadbiskup – učiti politiku! Prema istome iskazu svjedoka, odnosi Nadbiskupa i Pavelića već dosad slabi, još su se jače pogoršali. Moram također istaknuti, da taj ustaški sabor nije imao svoje prošlosti, tako da Nadbiskup nije imao razloga – osim načelno da su mu članovi bili imenovani i da to nije bio sabor jedne države – što mu spočitnuti. Ali taj tzv. sabor imao je pred sobom budućnost, za koju se onda mnogi, makar pogrješno nadali, da će obuzdati samovolju Pavelića i ustaška nasilja, zbog čega je Nadbiskup i zaželio tome saboru ovakvu budućnost. Ipak, taj sabor, ma kakav bio, donekle je ispunio nade dobronamjernih. U njemu se počela stvarati jaka opozicija, zbog čega ga je Pavelić već nakon kratkog zasjedanja prestao uopće sazivati. Jedan od razloga bio je i taj, što su ga članovi sabora pok. dr. V. Prebeg i dr. Ljubić iz Banje Luke interpelirali, zašto drži interniranim dr. Mačeka? Još primjećujem, da je Nadbiskup zabranio četvorici u sabor imenovanih svećenika, da budu njegovi članovi. Dokaz u predočenom dopisu Nadbiskupa, od 8. II. 1942.

Pročitan je ovdje Nadbiskupov dopis, upućen Paveliću dne 8. III. 1943., povodom namjeravanih ponovnih progona Židova. Tu Nadbiskup uzima u zaštitu Židove, pravoslavne i sve progonjene. Tu on spočitava otvoreno Paveliću, da goni katolike zbog židovskih žena, a na sebe i na članove svoje vlade da ne primjenjuje taj tzv. arijski zakon. (Pavelić, naime, i njegov tzv. ministar Žanić bili su oženjeni sa Židovkama.) I onda, aludirajući jasno na Nijemce piše u tome dopisu: »Ako je pak po strani miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička, naime, Crkva ne poznaje nikakva straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obrani najosnovnijih prava čovjeka.«

Da vidimo, kako se još odnosio Nadbiskup prema njemačkom okupatoru!

Nijemce su u Zagrebu predstavljala dva čovjeka: Kasche i general Glaise von Horstenau. Kasche, bivši trgovac staklom, bio je kod ustaške vlade tzv. poslanik Reicha. Bio je član nacističke partije i gorljivi zaštitnik ustaša. Glaise von Horstenau naprotiv kao pritajeni neprijatelj nacista (poslije atentata na Hitlera bio je maknut iz Zagreba), zazirući od ustaških zločinstava, nastojao je maknuti ih s vlasti, zbog čega se nalazio u stalnome sukobu s Kascheom. Glaise je bio Austrijanac, vojnik stare škole, protivnik pruskih junkera, a u vojničkoj znanosti priznati stručnjak; po bečkom sveučilištu bio je promoviran kao doctor honoris causa.[154] Ove protivštine između ta dva njemačka čovjeka bile su u Zagrebu opće poznate i u savezu s njima kolale su po gradu razne pričice. S Kascheom došao je Nadbiskup kroz 4 godine okupacije otprilike tri puta u dodir, i to samo u slučajevima konvencionalnosti. Sa Glaiseom nešto više, *ali samo radi intervencije u korist progonjenih bilo po ustašama bilo po njemačkoj soldateski.* Ove su intervencije većinom uspijevale. Ima u Zagrebu čak komunista, koji svoj život imaju zahvaliti zauzimanju Glaisea. Na raspravi je pročitano par dopisa, koji dokazuju uspješno zauzimanje Nadbiskupa kod Glaisea. Ovdje je preslušan i jedan svjedok, kako je Glaise preko Nadbiskupa stao na put nasiljima njemačke vojske u nekim selima oko Jaske. Govorio je o tome i optuženi Marić. Kome je uistinu stalo do dobra, neka odgovori, sastoji li se kažnjiva kolaboracija u spašavanju ljudi ili bi bilo bolje, da je nadbiskup otklonio i najmanji dodir sa Glaiseom, a ljude prepustio propasti?

[154] počasni doktor

Dok je saobraćaj Nadbiskupa sa Glaiseom bio rijedak i pokrenut jedino plemenitom namjerom spašavanja Hrvata i Srba, većinom antifašista, dotle saobraćaj s Talijanima nije bio skoro nikakav. Ilustriraju ga dopisi predani po meni sudu, napose onaj Nadbiskupov tzv. talijanskom poslaniku Casertanu, od 27. ožujka 1943. Poznato je, da je Casertano, kao i Pavelić mrzio Nadbiskupa, te ga u zajednici s Pavelićem nastojao maknuti iz Hrvatske.

Javni tužilac pročitao je na raspravi opsežno navodno izvješće Nadbiskupa Sv. Stolici, od 18. svibnja 1943., iz kojega bi slijedilo, da se je nadbiskup Stepinac zauzimao za ustaški režim, da je mrzio Srbe, da je lažno izvještavao Sv. Oca o položaju u NDH: da je četničke i ustaške zločine pripisivao partizanima. Vjerujem, da je čitanje tog navodnog Nadbiskupova izvješća, napose popraćeno opaskama javnoga tužioca, koji ga je čitao, moglo izazvati loš dojam. Javni tužilac polaže osobitu važnost na to izvješće smatrajući ga autentičnim ili, točnije, smatrajući njegovu kopiju, *koju on jedino ima u ruci*, vjernim prepisom izvora, za koji on zaključuje, da je doista i predan po Nadbiskupu Sv. Ocu Papi. I ja polažem osobitu važnost na to izvješće, ali imam jakih razloga ne smatrati ga autentičnim, već smatrati ga ustaškim falsifikatom ili bar ustaškom tvorevinom, koja po Nadbiskupu nije bila nikad upotrebljena. Povod takvu mome mišljenju jest potpuno protuslovlje tog izvješća-kopije sa čitavim dokaznim nazorima i djelima Nadbiskupa. Daljnji povod jest taj, da je Nadbiskup, čim je na raspravi iz ustiju javnog tužioca čuo prve pasuse izvješća odlučno zanijekao, da bi on bio autor. Za mene, doduše, kao branitelja ne moraju biti mjerodavne tvrdnje branjenika, ali su one svakako putokaz za traženje i dokazivanje istine. Osim toga ja Nadbiskupu vjerujem. Svoje uvjerenje o apokrifnosti izvješća potkrijepljujem ovim činjenicama kao razlozima odnosno dokazima:

1. Kopija navodnog originala pisana je talijanskim jezikom, dok su sva izvješća, koja je nadbiskup slao Sv. Stolici, pisana *latinskim* jezikom.

2. Po javnom tužiocu pročitana kopija nađena je u *arhivu ustaškog ministarstva vanjskih poslova*, a ovome Nadbiskup nikada nije slao kopije svojih izvješća. I doista, u istom arhivu nije nađena kopija ni jednog drugog Nadbiskupova izvješća. Naprotiv, inkriminirane kopije nema u arhivu Nadbiskupije, gdje se inače pohranjuju svi koncepti ili kopije sviju izvješća Sv. Ocu Papi.

3. Ja sam predao sudu originalno pismo Državnog tajnika u Vatikanu, kardinala Maglionea od 17. lipnja 1943., u kojemu ovaj potvrđuje Nadbiskupu da je primio njegovo izvješće i označio odmah sadržaj tog izvješća: *da u njemu Nadbiskup opisuje djelatnost, koju je razvio u prilog Židova i Srba u Hrvatskoj*. Kopija navodnog izvješća nosi datum 20. svibnja 1943.; pismo Maglionea nosi datum 17. lipnja 1943. Jedino izvješće, dakle, koje je Nadbiskup u tom vremenu mogao podnijeti Sv. Ocu Papi moglo je imati isključivo onaj sadržaj, koji kardinal Maglione u svom pismu navađa. *A taj po kardinalu potvrđeni sadržaj izvješća u potpunoj je protivnosti sa sadržajem kopije, što javni tužilac na temelju nje Nadbiskupu predbacuje.*

4. Sva izvješća biskupa sastavljaju se u ustaljenome kurijalnom stilu. Ovaj se napose očituje u početku i na svršetku izvješća. Formula, kojom ta izvješća počinju, glasi:

Beatissime Pater! Aloysius Stepinac, archiepiscopus zagrebiensis ad pedes Sanctitatis Vostrae humillime provolutus, ea quae sequuntur exponit:

(i sada slijedi sadržaj, predmet).

Formula pak na završetku glasi ovako:

Et Deus etc ...

Aloysius Stepinac,
Archiepiscopus Zagrebiensis

Međutim, svi smo čuli, da i svršetak i početak kopije, pročitane po javnome tužiocu, glase sasvim drugačije, što potpuno isključuje, da je Nadbiskup autor te kopije odnosno njezina originala, ukoliko takav uopće postoji. Pa i čitav stil ostalog sadržaja kopije nikako ne odgovara kurijalnome, Nadbiskupu dobro poznatome, stilu. Sadržaj kopije je vrlo opsežan i govori o stvarima, o kojima Nadbiskup nije većinom mogao imati nikakva znanja.

5. Na kopiji nema nikakve zabilješke, je li, kada i po kome, kako je original otpravljen, niti se u arhivu ustaškog ministarstva našao ikakav podatak o tome.

6. U tekstu kopije spominje se Nadbiskup kao Mitropolita Croatiae et Slavoniae, a potonje Nadbiskup nije, niti se ma igdje takvim nazivom nazivao.

Kraj tako jakih razloga, ja ne samo ne mogu i ne smijem prihvatiti tvrdnju javnog tužioca o autentičnosti kopije-izvješća, nego sam dužan – bar do daljnjega, do jačih protudokaza – smatrati je ustaškim falsifikatom ili pokušajem falsificiranja. Kraj tako jakih dokaznih razloga ni jedna presuda ne može upotrebiti inkriminira-

nu kopiju kao dokaz protiv Nadbiskupa. Uzalud se kraj spomenutih razloga javni tužilac pozivlje na izvješća Rušinovića, tadašnjeg predstavnika tzv. NDH u Rimu, jer sva njegova izvješća ustaškom ministarstvu vanjskih poslova potječu iz godine 1942., tako da se razumljivo, ne mogu nikako odnositi na navodno Nadbiskupovo izvješće iz godine 1943. Uzalud se kraj onih razloga javni tužilac pozivlje na kneza Lobkovica, papinskog komornika u Rimu i ujedno predstavnika ustaške vlade. Ako javni tužilac vjeruje tome ustaškome eksponentu, ja imam razloga ne vjerovati mu. Rušinović i Lobkovic, ti ustaški »diplomate«, ti diletanti u diplomaciji, koji se sami tuže, da ih svi omalovažavaju, morali su nekako opravdati svoj daleko ugodniji boravak u Rimu negoli u NDH, morali su pokazati neke uspjehe svojim gospodarima, pa kad takvih stvarno nije bilo, morali su se udaljiti od istine. Uostalom, kad se pomnije raščinjavaju njihova izvješća, vidi se, da se Nadbiskup vješto uklanjao njihovim nagovaranjima, koja su oni pogrješno držali ili namjerno prikazivali kao uspješna.

Nevjerojatno je, a bilo bi smiješno i naivno od Nadbiskupa da je mogao očekivati – a kamo li željeti! – da Sv. Stolica učini nešto u prilog tzv. NDH. Ta bilo je to u doba, kada je bilo sasvim sigurno da su Hitler i njegovi sateliti izgubili rat i da je prema tome slom njegove tvorevine NDH postao neizbježivim. Bilo je to u svibnju 1943., kada su se Amerikanci bili već davno iskrcali u Africi, kada su Nijemci bili odbačeni od Staljin-grada i prisiljeni na stalno uzmicanje, kad je Afrika potpunim porazom Rommelove vojske bila sasvim očišćena od Nijemaca i Talijana, kad su se Anglo-Amerikanci spremali na upad u tzv. evropski bedem – i doista se, kako je poznato, oni naskoro dne 6. lipnja 1943., iskrcaše na Siciliji. Kako se, dakle, može vjerovati, da je Nadbiskup, koji je do onoga časa neosporno bio protivnik tzv. NDH i o njoj papi samo nepovoljno izvješćivao, najednom baš sada, u najnezgodnijem času, u času potpunog preokreta ratnog položaja i jasno ocrtane budućnosti, najednom promijenio svoje dosadašnje držanje i prema NDH i svoje dosadašnje mišljenje te se počeo zauzimati za NDH? Sjetimo se samo, da njegove najžešće propovijedi protiv Hitlera i ustaštva padaju baš u godinu 1943.! Papa ni prije nije htio priznati NDH, a kamoli da ga sada tko pokuša nagovoriti na takova šta. Rim je bio vrlo točno informiran o svemu, pa se Nadbiskup, vrlo odan Sv. Stolici, prije ravnao prema njezinim informacijama i raspoloženju, negoli ona prema njegovim. Čak ni onda, kad bi navodno izvješće-kopija bilo autentično, ne bi ono moglo ništa koristiti NDH ni škoditi NOP-u.

Nakon što sam naveo za sada neoborive dokaze protiv autentičnosti izvješća-kopije, ne bi bilo potrebno niti se smatram dužnim razjasniti kako je do tog ustaškog falsifikata došlo. Navađam samo onu kombinaciju, koju pretpostavljaju ovdašnji crkveni krugovi. Pročelnik u bogoštovnom odjelu ustaškog ministarstva bio je poznati ustaša fra Radoslav Glavaš. Vjerojatno je on zamislio pokušati nagovoriti Nadbiskupa, da podnese ovakvo izvješće, doista ga sam sastavio i rekao to tzv. ministarstvu vanjskih poslova. Sad, ili oni iz ministarstva nisu prihvatili njegov prijedlog ili je njegov pokušaj prema Nadbiskupu neuspio ili je on već naslutio da ne će uspjeti – ukratko, kopija je ostala ležati u arhivu ministarstva vanjskih poslova, a original, dakako ne potpisan, ostao je kod Glavaša. Ovu kombinaciju potkrepljuje i sadržaj kopije, jer u njoj ima vrlo mnogo povijesnog materijala iz Bosne, a Glavaš se mnogo bavio poviješću Bosne, tako da ga se smatralo boljim povjesničarom, nego li teologom. – Još nešto: Da je Nadbiskup doista onakav, kakvim ga javni tužilac prikazuje, i da je autor onog izvješća-kopije, on bi to izvješće bio mogao vrlo lako ukloniti iz arhiva ustaškog ministarstva, dok je ovaj kod njega bio pohranjen. Ali nadbiskup Stepinac nije sposoban ni za onakvo sklapanje ni za podnašanje onakvih izvješća. On je iskren i nema razloga bojati se istine.

Time bih svršio s točkom prvom optužnice.

Točke 2. i 3. koje se tiču tzv. prekrštavanja i vojnog vikarijata, preuzeo je kolega dr. Natko Katičić i on će o njima govoriti.

Zato ja prelazim odmah na točku 4. Ona se odnosi na inkriminacije iz druge polovice godine 1944. i iz početka godine 1945., dakle, iz vremena neposredno prije sloma NDH.

Kod točke 4. optužnica spominje u prvom redu Nadbiskupov govor održan navodno Domagojcima, dne 7. srpnja 1944. Kraj svega traženja ja taj govor nisam mogao nigdje naći i prema tome ne mogu se o njegovoj opstojnosti očitovati ni jesno ni niječno. No ako je taj govor doista izrečen, govor, u kojemu se ne govori o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, nego uopće o državi Hrvatskog Naroda, koji bez sumnje ima pravo na svoju državu – i danas doista ima Republiku Hrvatsku – onda ga mogu tumačiti samo kao odgovor na poznate stalne grožnje četnika, da će istrijebiti čitav Hrvatski Narod i prema tome spriječiti ga, da osnuje svoju državu.

Inkriminirani pasus govora sveučilištarcima dne 18. ožujka 1945. uperen je protiv diktature proletarijata. No protiv ove bili su i ostali naši saveznici, zapadne demokracije, pa zar je onda krimen kod Nadbiskupa, i napose još u ono vrijeme? Ali optužnica nije citirala

rečenicu neposredno prije inkriminiranog pasusa. Zato ću je ja citirati. Ona glasi: »Znači li mir to, da veliki narodi i države snagom svog oružja narinu svoju volju malim narodima i onda objave svijetu: Sporazumjeli smo se?« - Nije li u ovoj rečenici izraženo ono isto stanovište, koje zastupa danas i naša jugoslavenska delegacija na mirovnoj konferenciji u Parizu, kad se protivi da joj četiri velike države, tzv. velika četvorica, nametnu mir kakav ona neće, kad se svom snagom bori protiv toga da Jugoslaviji budu istrgnuti iz njezina živa tijela Trst i znatan dio hrvatsko-slovenske Istre i Gorice? Zašto se Nadbiskupov govor sveučilištarcima ne tumači i po ovoj njegovoj rečenici, a eventualno i po ostalom njegovu sadržaju, a ne samo po inkriminiranom pasusu?

Dolazimo do inkriminirane *poslanice sa biskupskih konferencija, dne 24. ožujka 1945.* Ja ne poričem izvjesnu vezu između ustaške vlade i te biskupske konferencije, ali poričem vezu poslanice s ustaškom vladom, a ukoliko je ta veza i postojala, Nadbiskup je nije htio niti si je nje bio svjestan. Veza s konferencijom postojala je utoliko, što je Nadbiskup na ponudu Cankija pristao da mu ustaška vlada pruži tehničku pomoć da se konferencija u onim teškim saobraćajnim prilikama uzmogne održati. Tako je iskazao Canki, koji je također kazao, da je konferencija sazvana na želju, na inicijativu Nadbiskupa. Ja vjerujem više iskazu Cankija, nego li protivnim iskazima Mandića i biskupa Šimraka, jer je stari Mandić, pri kraju svojih fizičkih i duševnih sila, iako predsjednik vlade, bio vrlo slabo upućen i bez ikakva utjecaja na rad ustaške vlade, dok je Šimrak bio onaj trojanski konj, s kojim su se ustaše, a napose Bogdan, poslužili da poslanici sa biskupske konferencije podmetnu onaj sadržaj, koji su oni htjeli. Što je Bogdan bio u vezi sa Šimrakom i dao mu svoj koncept poslanice, da ga prokriomčari na konferenciji, tome Nadbiskup nije kriv, jer nije znao za te zakulisne razgovore Bogdana sa Šimrakom, a osim toga ovdje smo upoznali Nadbiskupa kao čovjeka, koji si od ustaša ne da diktirati. Uostalom, sam javni tužilac priznaje, da su osim Bogdanova koncepta postojala još tri, među njima i Cankijev, ali da poslanica nije po tekstu najbliža Bogdan-Šimrakovu konceptu, nego Cankijevu. Dakle dokaz da Bogdan i Šimrak nisu uspjeli. Ja nisam čitao ni jedan koncept, a napose ne Cankijev, a da bih mogao prosuditi tu navodnu sličnost njegova koncepta sa stvarnim tekstom poslanice, ali kad bi je i bilo, to ne bi bilo dokazom, da je ustaška vlada nametnula konferenciji svoj tekst, jer je Canki bio u toj vladi ministar pravosuđa i bogoštovlja, koji je zbog naravi svoga

resora morao dolaziti više puta u dodir s Nadbiskupom, pa nije isključeno, da su izmijenili misli o predmetu konferencije, naime o navodnom sustavnom ubijanju i mučenju hrvatskih svećenika i vjernika. Nije isključeno, da je Canki Nadbiskupa o tome i informirao, a u ono vrijeme dolazilo je mnogo sličnih vijesti putem izbjeglica iz oslobođenih krajeva. Ustaška štampa bila je onih dana puna najpretjeranijih vijesti o ubijanju svećenika i vjernika. Osam dana prije biskupske konferencije bila je održana po vladi priredba, baš kao komemoracija za poginule svećenike, kojom prigodom održao je tadanji rektor hrvatskog sveučilišta Horvat[155] opširan referat o istoj temi. Ako je Nadbiskup povjerovao tim vijestima, ako je podlegao tolikoj propagandi i ako je tim povodom sazvao konferenciju i u zajednici s drugim biskupima izdao inkriminiranu poslanicu, onda to može biti njegova zabluda, ali ne zločin. Nadbiskup nije mogao spriječiti ustašku vladu, da iskoristi poslanicu u svoje svrhe i da je čak falsificira (u tekstu poslanice stajalo je »Hrvatska«, što su ustaše izmijenili u Nezavisna Država Hrvatska).

Inkriminira se nadalje Nadbiskupu, da je u svome dvoru sakrio arhiv ustaškog ministarstva vanjskih poslova u dogovoru s Pavelićem. Ovdje je po javnom tužiocu pozvani svjedok bivši ustaški ministar vanjskih poslova Alajbegović iskazao, da između Pavelića i Stepinca nije bilo nikakvih dogovora i da je on, Alajbegović, zamolio Nadbiskupa, da se taj arhiv pohrani pred opasnošću od bombardiranja, a ne da se sakrije. I doista Nadbiskup ga nije sakrivao, nego ga je već početkom lipnja 1945. iz vlastite pobude prijavio narodnim vlastima, što sam dokazao izvornom potvrdom Vjerske komisije od 13. lipnja 1945. Doprinio sam i 'Promemoria' Nadbiskupskog tajništva od 6. lipnja 1945. kao dokaz, da je nadbiskup osim toga i usmeno izvijestio predsjednika vlade Narodne Republike Hrvatske dra Bakarića o svemu što je bilo kod njega pohranjeno. Za gramofonske ploče s govorima Pavelića nije Nadbiskup uopće znao, kako je to potvrdio i suoptuženi Šalić, koji je te ploče i prijavio.

Nerazumljivo – bar sa pravnog stanovišta –, zašto optužnica čini odgovornim nadbiskupa Stepinca za pokušaje Pavelića, Rupnika i Rožmana, da u zadnjim časovima okupacije spase sebe. Ako su spomenuti pri tome pravili kombinacije sa Stepincem i te mu kom-

[155] HORVAT, Stjepan (Srijemski Karlovci, 29. XI. 1895. – Buenos Aires, 12. III. 1985.); geodet, dekanom Tehničkog fakulteta u Zagrebu postao je 1942., a rektorom Hrvatskog Sveučilišta 20. srpnja 1944. Nakon sloma NDH je s preporukon nadbiskupa Stepinca otišao u emigraciju, gdje je i umro.

binacije predlagali, odakle on za tu njihovu akciju može biti kriv? Odlučno je, da on u te kombinacije nije ulazio, da ih je, ukoliko su mu bile predložene, sve odbio. Odbio ih je ne u pregovorima, nego a limine.[156] Nema tu nikakve aktivnosti Stepinčeve, kako to veli optužnica, nego samo pasivnosti. Jest, Nadbiskupu je po Paveliću ponuđeno regenstvo, preuzimanje vlasti, ali on je to smjesta odbio, prvo s načelnog gledišta, da se ne pača u svjetovne stvari, drugo, jer od Pavelića nije htio ništa primati, i treće, jer je stajao na demokratskom stajalištu, da narod – a ne Pavelić, ne ustaše – daje vlast. Svjedok Alajbegović je i iskazao, zašto je baš Nadbiskupu ponuđena vlast. Zbog njegova velika autoriteta i povjerenja, koje je uživao u javnosti – iskazao je Alajbegović. Ali taj autoritet, to povjerenje zaslužio je i stekao Nadbiskup baš svojim korektnim, protuokupatorskim držanjem za čitave četiri godine okupacije!

Neposredno pred oslobođenjem postojala je pogibelj krvoprolića, ne dakako sa strane Narodno-oslobodilačke vojske, nego sa strane njemačke vojske, za koju je izgledalo da je htjela braniti Zagreb, i sa strane ustaša, koji su prijetili, da će prije uzmaka poklati 40.000 zagrebačkih građana (djelomice su tu svoju groznu prijetnju i izveli). Potaknut namjerom, da spasi Zagreb od takvog krvoprolića, iskoristio je Nadbiskup poziv Alajbegovića i Bulata, da pođe Mačeku. Pošao je dr. Mačeku s ustaškim generalom Moškovom, jer inače ne bi bio mogao doći do njega, budući da je dr. Maček bio interniran, a ključeve Mačekova stana držao je Moškov. I tu opet kao i uvijek nalazimo nadbiskupa Stepinca u stalnoj akciji spasavanja i spasavanja, pomaganja i otklanjanja većega zla, koliko je to u konkretnim prilikama bilo moguće. Nadbiskup Stepinac poriče, da mu je dr. Maček rekao, da će bježati; tvrdi naprotiv, da mu je kazao, da će ostati u Zagrebu. Svakako, nadbiskup Stepinac ostaje u Zagrebu i nakon što je sve moguće poduzeo da ne dođe do krvoprolića, čeka mirne savjesti oslobođenje.

I došlo je oslobođenje dana 8. svibnja 1945. Time smo dospjeli i do pete točke optužnice, gdje se inkriminira djelatnost nadbiskupa Stepinca poslije oslobođenja, u novoj Jugoslaviji.

Tu se sa mnogo riječi opisuje nadbiskupa Stepinca kao najaktivnijeg neprijatelja naroda i države, kao podstrekača svih križarskih, ustaških i terorističkih akcija, kao provođača sistematskog plana akcije za povratak Mačeka, ustaša, reakcije i kralja Petra. I kao dokaz za sva ta strašna okrivljenja što se navodi?

[156] bez oklijevanja, odlučno, u potpunosti

Navodi se, da je Nadbiskup negdje peti mjesec nakon oslobođenja primio Lisaka, Lelu Sopijanec, nekog ustaškog studenta, emigranta iz Salzburga i dva pisamca ili cedulje ustaškog generala Moškova i da je sudjelovao na biskupskoj konferenciji, sa koje je dne 20. rujna izdana poznata poslanica od 20. rujna 1945.

Evo, to su svi dokazi odnosno činjenice, koje se već kao takve inkriminiraju i iz kojih se izvodi opisana navodna protunarodna i protudržavna djelatnost nadbiskupa Stepinca.

Doista, ne bi bilo potrebno raščinjati te malobrojne i sitne činjenice odnosno dokaze, jer se već na prvi pogled vidi da one ni izdaleka ne mogu dokazati onako teške optužbe. Ja ću se ipak potanje osvrnuti na svaku od njih.

Neosporno je, da je nadbiskup Stepinac dana 24. rujna 1945. primio prvooptuženoga Lisaka, ali je isto tako nesporno, da ga nije primio kao Lisaka, nego kao nekog njemu nepoznatog Petrovića. U tome se slažu svi iskazi: oni dr. A. Franolića, biskupa Lacha, Ostojčića, Lisaka i suoptuženog Šalića i Nadbiskupa. Dok Nadbiskup veli, da je prepoznao u tobožnjem Petroviću Lisaka tek onda, kad je ovaj već pred njim skinuo naočale, dotle Šalić tvrdi, da je neposredno prije nego je Nadbiskup ušao u sobu, u kojoj ga je čekao tobožnji Petrović, on, Šalić, rekao Nadbiskupu, da je netom u Petroviću prepoznao Lisaka. Ja vjerujem Nadbiskupu i držim, da se Šalić vara, ali kad bi i stajalo ono, što iskazuje Šalić, još uvijek to ne bi dokazivalo, da je Nadbiskup htio primiti baš Lisaka. Razlika je tek u vremenu od nekoliko sekundi. Nadbiskup je već bio pristao da primi Petrovića i uputio se u sobu, gdje ga je taj Petrović bio i čekao i u taj zadnji čas, tik pred vratima te sobe doznaje navodno od Šalica da Petrović nije Petrović nego Lisak. Svakome se čovjeku može dogoditi da u onome iznenađenju učini nešto, što bez iznenađenja sigurno ne bi učinio. Tako je bilo i s nadbiskupom Stepincem. Ako je istina, što veli Šalić, onda se u onoj iznenadnoj odluci Nadbiskupa da primi čovjeka, koji ga tu eto iza vrata čeka, ne može nazrijevati dobra volja da primi Lisaka. Može se eventualno nazrijevati nelagodnost, koja proizlazi iz Nadbiskupove poznate dobrote i pristojnosti, da odbije čovjeka, kome je – pod krivom pretpostavkom – već bio obećao da će ga primiti. I samo zato i tako prima ga protiv volje i razgovaraju 20-30 minuta. Što su razgovarali, znamo samo po iskazu njih dvojice. Ti iskazi se u glavnome slažu. Prema tim iskazima govorio je samo Lisak, dok je Nadbiskup šutio, prekinuvši šutnju samo sa dva pitanja: Što je s izbjegličkom djecom

u tuđini i što je sa svećenikom Tisom, bivšim predsjednikom slovačke vlade? Lisak je izrijekom rekao Nadbiskupu, da ne dolazi u nikakvoj terorističkoj ili političkoj akciji, jer da je prolijevanja krvi bilo dosta. Ovome se može vjerovati, jer je činjenica, da se je Nadbiskup, čim je Lisak izašao, primio za glavu, što mu taj Lisak dolazi i naredio Šalicu, neka ga više nikada ne primi. I nije ga primio.

Neosporno je, dakle, da je Lisak došao nepozvan, da se Nadbiskupu ušuljao pod krivim imenom, da Nadbiskup do zadnjega časa nije znao da je Petrović Lisak, da je nakon kratkog razgovora s Lisakom prekinuo svaku vezu s njime, da je jasno izrazio svoje žaljenje, što se je dao iznenaditi i tako ga primio, i što od tako iznuđenog kratkog razgovora nije bilo nikakva rezultata. Ovo što se Nadbiskupu s Lisakom dogodilo, moglo se dogoditi svakome. Sve je to poteklo izvan volje Nadbiskupa.

Lela Sopijanec? Tolike hiljade muškaraca i žena bilo je kod Nadbiskupa, da se ni kraj najbolje memorije ne bi mogao sjetiti svake osobe. Sjeća se tek jedne žene, da je došla iz Trsta s krunicama. Sjeća se i jednog studenta emigranta iz Salzburga, ali samo zato, jer je ovaj počeo govoriti o političkim stvarima, ali ga je Nadbiskup odmah prekinuo.

Kad je riječ o primanju Lisaka po Nadbiskupu, onda se sjećam onih prizora iz Hugoovih *Les Miserables*,[157] gdje dobri biskup prima robijaša Jeana Valjeana i posjećuje starog revolucionarca, člana konventa, ateista, koji živi sasvim osamljen i koga svi izbjegavaju. Nijedan čitatelj ne vidi u tome odnosu katoličkog biskupa prema zločincima i od društva odbačenima, odnos biskupa, koji slijedi primjer Krista u susretu s Magdalenom i onda na križu s razbojnikom – nitko ne vidi u tome ništa zazornoga. Pa da je zagrebački nadbiskup i primio Lisaka znajući da je Lisak, zar bi se o njemu onda moralo onda drukčije suditi nego o Hugoovu biskupu? Ali zagrebački nadbiskup zazire od politike, od konspiracije i spletki, od svega, što bi u danom momentu moglo škoditi Crkvi i državi, i zato neće da primi Lisaka, odnosno kad ga prima povodom Lisakove varke, odbija da ga bilo kada još primi.

Kako rekoh, ono, što se dogodilo Nadbiskupu u opisana tri slučaja, može se svakome dogoditi. Nadbiskup nije kriv, ako se ustaše i razni emigranti varaju u shvaćanju Nadbiskupova držanja, ako se u toj zabludi i u očaju zbog svog položaja kušaju približiti Nadbiskupu. Njihovi pokušaji jesu njihova djela, a ne Nadbiskupova.

[157] Jadnici

Tek odbijanje sa strane Nadbiskupa jest njegovo djelo. Pa zar je to odbijanje kažnjivo? Nije li baš ono dokaz, da on neće imati i nema nikakve veze s ilegalnim radom ma kakve vrste?

Slično je i s pisamcima, odnosno ceduljama Moškova. Ona i nijesu upućena Nadbiskupu, što se vidi iz adrese (Stephano, dakle, Lackoviću) i iz iskaza dr. Gulina. A kad i mimo toga budu predana Nadbiskupu, on već kod prvih redaka prekida čitanje i daje ih baciti u koš. Kome se od nas ne može dogoditi, da mu Moškov, Pavelić, Luburić i slični upute pisma, pisma k tome kriminalnoga sadržaja, sadržaja protivnoga onome bezazlenome Moškovljevih cedulja? Pa zar da se nas onda zbog toga okrivi? Odlučno je, kakva je naša reakcija na pisma. A mi smo vidjeli reakciju Nadbiskupa na pisamce Moškovo. Nikakva, odnosno: u koš!

I sad pitam, kako se može na tim trima neželjenim posjetima, na isto tako neželjenim pisamcima, na uopće činima trećih konstruirati neka suradnja Nadbiskupa s križarima, teroristima, reakcijom nutarnjom i vanjskom itd.? Uvaženjem takve konstrukcije nitko od nas ne bi bio siguran od slične optužbe i osude.

Ozbiljnija je svakako stvar zadnja inkriminacija, pete, posljednje točke optužnice. To je pastirsko pismo biskupske konferencije od 20. rujna 1945. Ona je svakako djelo Nadbiskupa, ali ne samo njega, nego još i svih ostalih 17 biskupa Jugoslavije, koji su je potpisali uz posebnu opasku, da za nju nosi odgovornost cjelokupni episkopat D. F. Jugoslavije. Ogledajmo malo to pastirsko pismo.

U njemu biskupi prije svega izrazuju zahvalnost Bogu, što su napokon prestale žalosne bratoubilačke borbe. Time, dakle, nadbiskup Stepinac zajedno s ostalim biskupima potvrđuje načelo bratstva naroda Jugoslavije.

Što je potaklo biskupe na to pastirsko pismo? Ono odgovara doslovce: briga za duhovno dobro sviju vjernika! U kojoj je namjeri ono izdano? Odgovor u pismu: da se poratne prilike u našoj zemlji što prije srede!

U čemu vide biskupi nesređenost poratnih prilika?

U ostavljanju neriješenih spornih pitanja između Crkve i Države.

U brojnim osudama tolikih nevinih i bez mogućnosti obrane na smrt osuđenih svećenika.

U obustavi katoličke štampe.

U onemogućenju upotrebe sjemeništa.

U najavljenom ukidanju privatnih, katoličkih srednjih škola.

U zatvaranju najvećeg dijela crkvenih internata.

U načinu obučavanja vjeronauka na srednjim školama.

U sprječavanju vršenja vjerskih dužnosti.
U obvezatnosti civilnoga braka.
U postavljanju povjerenika nad Karitas.
U načinu provađanja agrarne reforme prema Crkvi.
U pravljenju neprilika katoličkim ženskim redovima.
U postupku s grobovima.
U postupku u logorima.
U širenju materijalističkog i bezbožničkog duha.

Neke tvrdnje u vezi s gornjim prigovorom jesu istinite, kao npr. o obustavi katoličke štampe, o obvezatnosti civilnog braka, o postavljanju povjerenika nad Karitas itd. Druga je stvar, da li su prigovori dotičnim činjenicama opravdani, osnovani. To je već pitanje mišljenja, stanovišta i to samo po sebi nije kažnjivo. Država može biti mišljenja, da se npr. civilni brak mora urediti samo onako, kako se uredio, pa je slobodno predstavnicima Crkve imati i drugo mišljenje. Iako prigovor biskupa u pogledu civilnog braka izgleda reakcionaran i protiv slobode savjesti, stvar ipak dobiva drugi izgled nakon što smo ovdje na raspravi čuli Nadbiskupovu izjavu. On je, naime, ovdje izrazio mišljenje, da se civilni brak mogao urediti primjerice onako kao u Sjedinjenim Američkim Državama, tj. da se svakome prepusti, neka po svojoj volji obavi ili crkveno vjenčanje ili pred državnom vlašću, a voditelji crkvenih matica, da su dužni prijaviti obavljeno vjenčanje državnim matičarima. Da li je opravdano što je katolička štampa obustavljena, to je druga stvar, ali činjenica je, da je obustavljena, a shvatljivo je, ako biskupi imadu o tome drugo mišljenje, negoli javni tužilac. Ova, dakle, gravamina[158] jesu stvari, o kojima se može imati različito mišljenje, o kojima se može raspravljati i za koja nije kažnjivo, ako se, obzirom na slobodu štampe, javno iznesu. Ono što se mora smatrati neistinitim jesu tvrdnje o ubijanju navodno nevinih svećenika, o logorima i grobovima, bar ja ne mogu o tome doprinijeti nikakav dokaz, a ono, o čemu se nema dokaza, ne smije se ni tvrditi.[159] Ali iz onoga, što je Nadbiskup ovdje govorio o tome, vidi se, da je on ipak dobivao takve informacije, na temelju kojih su on i biskupi sastavili dotične dijelove pastirskih pisama. Nije, dakle, Nadbiskup ono pisao sa svi-

[158] taške stvari, prijepori, zločini

[159] Posve je nevjerojatno da dr. Politeo nije imao nikakva »dokaza« o ubijanju nevinih svećenika i stoga pripušta »krivnju« nadbiskupa Stepinca. Vjerojatno je izrečeno trebalo pojačati snagu drugih dokaza.

ješću, da je to neistina, s namjerom, da kleveće. Njegova je krivnja u tome, što je povjerovao krivim informacijama, smatrajući ih pravima. No takva krivnja nije *dolus*.[160] Ako su autori pastirskog pisma iz dijelom istinitih i dijelom neistinitih tvrdnja izveli pogrješan, pa recimo i neistinit zaključak, da se »današnje stanje Katoličke Crkve u Jugoslaviji razlikuje, po našem mišljenju, samo imenom od stanja otvorenog progonstva Crkve«, onda se taj zaključak mora promatrati kao i svaki drugi zaključak sa subjektivnog stanovišta. To je samo jedno mišljenje, a mišljenje, makar s objektivnog stanovišta i krivo, ne mora uvijek biti i kažnjivo.

Što se tiče posebno presuda, tko može tvrditi da su sve presude nepogrješive? Svaka je presuda izraz uvjerenja dotičnog suda, koji ju je izrekao, a to uvjerenje može da bude razno, već prema osobi suca, njegovu tadanjemu raspoloženju i ostalim okolnostima. Ta, ne događa li se, da razna vijeća istoga suda donesu o istome pitanju različita rješenja? Nije li sudovanje svake države manje više puno protuslovnih osuda? Zašto onda netko ne bi smio posumnjati u osnovanost ili nepogrješivost izvjesnih presuda, napose ako ima o tome informacija, koje su možda krive, ali ih on smatra točnim? Takve sumnje mogu napose nastati u revolucionarnim vremenima, kad se ne može suditi ni tako hladno ni tako polagano i oprezno kao u vremenima mira. Pa i sam zakon pretpostavlja pogrješnost čak i pravomoćnih presuda, pa u svrhu njihova ispravljanja stavlja na raspolaganje reviziju postupka, zahtjev javnog tužioca na zaštitu zakona, pomilovanje itd. Kritika, dakle, presuda samo po sebi, učinjena iz dobrih pobuda i s dobrom namjerom budućnost učiniti boljom, stalnijom, ne može biti kažnjiva.

Kad nadbiskup Stepinac zajedno s ostalih 17 biskupa pod konac pastirskog pisma jasno postavlja zahtjeve, koji se svi tiču samo Crkve – osim općeg zahtjeva za potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava – i te zahtjeve označuje kao uvjete za sređenje prilika u našoj državi i za ostvarenje trajnog unutrašnjeg mira, onda to doista ne može imati i nema nikakva posla ni s križarima ni s odmetnicima, ni s ustašama, ni s vanjskim, ni s nutarnjim neprijateljima naše zemlje, pa zato okrivljenja iz optužnice u tom pravcu smatram neosnovanim.

Pastirsko pismo, kraj svih svojih izvjesnih netočnosti i pretjeranosti, ipak nije takvo, da bi ikoga moglo navesti i – kako je više puta na raspravi rečeno – gurnuti na pogrješan put ili na protudržavnu

[160] prijevara, varka, obmana

djelatnost. Suoptuženi franjevački provincijal fra Modesto Martinčić nastoji, doduše nekršćanski, sebe ispričati zlim utjecajem, što ga je na nj tobože vršilo pastirsko pismo, ali ne valja zaboraviti, da je on svoja krivična djela počinio mnogo prije pastirskog pisma, da tijekom okupacije nije pokazao ništa sličnoga karitativnoj spasavajućoj i hrabroj protuokupatorskoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca i da sam ja napokon ovdje na raspravi predočio neosporno njegovo pismeno priznanje, da pastirsko pismo nije ni drugi mjesec nakon njegova izdanja uopće pročitao, a po onome, što je čuo o njemu, da mu nije pripisivao nikakvu političku tendenciju.

Kod prosuđivanja pastirskog pisma pa i mnogog ostalog, valja, Vrhovni narodni sude, imati pred očima da je nadbiskup Stepinac najizrazitiji predstavnik katoličke Crkve i katoličke vjere u Hrvatskoj, pa i u čitavoj Jugoslaviji. A što znači katolička vjera za narod i kako je s njome srastao, neka posluži kao dokaz ovaj primjer s pokojnim Stjepanom Radićem. Kad bi taj mrtvi vođa Hrvatskog Naroda i najbolji poznavalac njegove duše držao svoje skupštine, otvarao bi ih pozdravom »Hvaljen Isus i Marija«, a ako bi za vrijeme njegova govora zazvonilo s crkve podne, on bi skinuo šešir na molitvu i u tome bi ga slijedili svi skupštinari, kojih je znalo biti i na desetke hiljada. Zato se može još i danas reći, da Nadbiskup kad god se zauzimlje za interese katoličke Crkve i vjere, ima za sobom ogromnu većinu Hrvatskog Naroda. Preko toga se ne može prijeći.

Ne smije se prijeći ni preko onoga pasusa pastirskog pisma od 20. rujna 1945., gdje se veli, da biskupi nipošto ne žele izazvati borbu s novom državnom vlasti, nego naprotiv traže sporazum, u svrhu kojega već su više puta – Nadbiskup je rekao oko 15 puta – pismenim putem nastojali upoznati mjerodavne vlasti s gledištem katoličke Crkve. Konačnu riječ o svim pitanjima, koja zajednički zanimaju Crkvu i Državu, da ima Sv. Stolica. Dodajem i Nadbiskupovu tvrdnju, da je on o svemu tome i usmeno govorio s predsjednikom savezne vlade maršalom Titom i predsjednikom Narodne Republike Hrvatske dr. Bakarićem prigodom svoje audijencije kod njih, odmah nakon oslobođenja.

Toliko o pastirskom pismu od 20. rujna 1945.

Prije nego završim želio bih se osvrnuti još na neke detalje iz ovog procesa.

Ja sam se tijekom procesa pozvao među ostalim i na poznati govor predsjednika vlade u Hrvatskoj dr. Bakarića u Narodnoj skupštini od 24. ožujka 1946., kada je g. predsjednik izrijekom priznao,

da se visoki i službeni funkcionari klera sve do početka g. 1945. nisu angažirali za Nijemce i NDH. Na taj dokaz odgovorio mi je javni tužilac, da predsjednik vlade nije onda znao za isprave iz arhiva ministarstva vanjskih poslova. Ja, dakako, nisam mogao pretpostavljati, da g. predsjednik još u ožujku 1946. nije znao za isprave arhiva, koji je vlada primila već u lipnju prijašnje godine (1945.), ali uza sve to ja primam odgovor javnog tužioca, što se tiče dr. Bakarića, lojalno na znanje. Ali javnom tužiocu moram odgovoriti i to, da je on svoju optužnicu osnovao na inkriminacijama, odnosno stvarima, koje nije doznao tek iz arhiva, nego koje su mu i inače bile poznate. Isprave iz arhiva iznio je g. javni tužilac istom tijekom rasprave, a ja sam, mislim, danas iznio dosta jakih razloga protiv autentičnosti tih isprava. Dakle moje pozivanje na govor predsjednika g. dr. Bakarića vrijedi i dalje za inkriminacije iz optužnice, koje se odnose na vrijeme do početka godine 1945., a tih je inkriminacija najviše.

Zastupnik javne optužbe rekao je tijekom procesa više puta nadbiskupu Stepincu da laže, a jedanput mu je dobacio, i da je lažac. Teška riječ, koja se kaže samo o čovjeku, koji namjerno govori neistinu. Kao potkrijepu te teške riječi naveo je javni tužilac javni govor nadbiskupa Stepinca, od 17. prosinca 1945., na izjavu predsjednika dr. Bakarića u dnevnoj štampi. U tome odgovoru, da je Nadbiskup lagao, kad je napisao, da Lisak nije bio kod njega.

Tko pomno pročita Nadbiskupov odgovor, vidjet će, da Nadbiskup toga nije rekao. Nigdje on toga njemu nije rekao, da Lisak nije bio kod njega. Da su i drugi ispravno shvatili Nadbiskupov odgovor, a ne onako, kako ga tumači javni tužilac, doprinio sam kao dokaz *Vjesnik*, organ Narodne fronte, od 11. siječnja 1946., gdje je izašao čitav članak protiv nadbiskupa Stepinca, u kojemu članku pisac komentira dotični odgovor nadbiskupa Stepinca na taj način, da u njemu Nadbiskup priznaje, da je Lisak bio kod njega. I s tim priznanjem, s tom tvrdnjom nadbiskupa Stepinca, da je Lisak bio kod njega, pisac apelira u cijelom članku protiv Nadbiskupa. A kako novinar *Vjesnika*, tako su i svi drugi shvatili odgovor nadbiskupa Stepinca – osim g. javnog tužioca.

Kad smo već kod novina, onda se moram osvrnuti i na drugi zagrebački dnevnik, a to je *Narodni list*, koji je dva puta objavio članak protiv nadbiskupa Stepinca, potpisan po nekom dr. J. R. Tu se objeđuje nadbiskup Stepinac, da nije ni prstom maknuo za petoricu slovenskih svećenika zatvorenih i zatim ubijenih u jasenovačkom logoru, a među njima napose za svećenika Rihara. Rihar, da je

zbog tog Nadbiskupova navedenog nemara bio toliko ogorčen, da je neposredno prije strijeljanja dao piscu članka svoj brevijar s ironičnom porukom Nadbiskupu, neka ga preda Nadbiskupu u znak zahvale za Nadbiskupovo zauzimanje.

Bez obzira na to, što pisac tog klevetničkog članka nije izvršio zadnju molbu pokojnog Rihara, što nije predao ni poruke Nadbiskupu, što nije uvažio poznato duševno raspoloženje skoro svih uhapšenih, da naime žele, da bi se čitav svijet pokrenuo za njih, a misle da se nitko ne brine, bez obzira na karakter pisca - imam reći ovo: Ja sam predao na raspravi sudu četiri isprave, koje nepobitno dokazuju, da se Nadbiskup i te kako zauzimao za svih pet slovenskih svećenika, a posebno za Rihara, i da je saznavši za neuspjeh zauzimanja i za smrt Rihara, ogorčen uputio Paveliću vrlo oštro pismo, u kojem među ostalim dobacuje Paveliću, da je taj slučaj – citiram doslovce – »sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitav Jasenovac za NDH«. *Narodni list* nije priopćio poslanih mu ispravaka i tako dopustio da javnost vjeruje onakvim lažima o Nadbiskupu. Uopće nikada nije Nadbiskupu bila dana mogućnost, da se brani u novinama od napadaja protiv njega iznesenih u istim novinama.

Isto tako nije na ovoj raspravi dana meni, odnosno obrani nadbiskupa Stepinca mogućnost, da dokazima opovrgnemo i potpuno oborimo sve ono, što je javni tužilac iznio i ovdje protiv nadbiskupa Stepinca u vezi s djelovanjem društva Karitas. Čitavome Zagrebu, a i izvan Zagreba, poznato je, kolika je dobročinstva nadbiskup Stepinac preko ove ustanove iskazao siromasima bez razlike vjere, narodnosti i mišljenja, koliko je djece – napose pravoslavne i partizanske, sa Kozare oko 7.000! – spasio, koliko je plemenitih antifašističkih građana skupio oko ove ustanove. Požrtvovan rad Nadbiskupa preko Karitasa, s kojim bi se on, da nije previše skroman, mogao s pravom ponositi, pronio mu je glas i slavu jednako kao i njegove propovijedi, i njegov otpor protiv okupatora. Unatoč tome, po prijateljima i neprijateljima priznatome radu, pokušao je javni tužilac ovdje na raspravi s nekim izjavama pokojnog ravnatelja Karitasa, Dumića, prikazati Karitas, a preko ovoga i samoga Nadbiskupa u najlošijem svjetlu. Ja sam naprotiv ovdje ponudio svjedoke kao dokaz, da je one izjave sada već pokojni Dumić dao u neuračunjivom stanju kratko vrijeme prije smrti, da ih je pri potpunoj svijesti opovrgnuo, ponudio sam zatim obilan dokazni materijal s ispravama i svjedocima, koji je imao prikazati rad Karitasa

i Nadbiskupa u najljepšem pravome, istinskom svjetlu i time opovrgnuti sve tvrdnje i navodne dokaze javnog tužioca – ali ti moji dokazi nisu pripušteni. Kod upućene javnosti, koja je tijekom okupacije imala prilike neposredno pratiti rad Nadbiskupa, to doduše neće škoditi, ali svakako smatram to nepripuštanje dokaza bitnim propustom suda, tim više, što je ovaj sud jedina i konačna instancija, nad kojom nema više instancije, a da bi se kod nje mogle pravnim lijekom pobijati sve neistine u postupku.

Držim, da je ova optužnica djelomice i posljedica predrasuda koje su o Nadbiskupu bile stvorene još u šumi. Šuma je doduše podržavala vezu s okupiranim područjima, ali je uz točne informacije primala dosta i netočnih. Šuma predstavlja junački oružani otpor naših naroda. Ali ljudi, koji su se borili, nijesu imali prilike ni vremena, da upoznaju Nadbiskupa onako, kako ga je upoznalo na stotine hiljada građana u okupiranom Zagrebu. Teško je i trebalo bi mnogo vremena za razbijanje predrasuda, ali je ne samo teško, nego upravo nemoguće kod stotine i stotine hiljada članova Hrvatskoga Naroda u Zagrebu i izvan Zagreba pokvariti i potamniti onaj visoki svijetli pojam, što ga oni imadu o svome Nadbiskupu. To neće moći učiniti ni ovaj proces.

Javni tužilac rekao je Nadbiskupu među ostalim i to, da je neskroman i megaloman. Uistinu je nadbiskup živi kontrast tim slabostima. Poznato je, naime, koliko se on otimao, da postane nadbiskupom. Ovdje smo čuli, kako je odbijao sve ponuđene mu časti, regentstvo, preuzimanje vlasti – ne samo iz načela, da su *saecularia*[161] nespojiva s njegovim svećeničkim položajem, nego i iz skromnosti. Njegova okolina najbolje znade, koliko se kloni sjaja i svečanosti, kako su mu neugodni javni nastupi, kako se prijateljski odnosi i prema najbjednijima, kakvim skromnim, upravo asketskim životom živi. Ni najveći neprijatelji nisu mu mogli ništa prigovoriti u svećeničkom pogledu. Pa zar takav čovjek da bude zločinac?

Još ću jedan, ali karakterističan, detalj o njemu spomenuti. Kad smo ga mi branitelji prije rasprave u zatvoru posjetili, rekao nam je, da nije uopće čitao novinska izvješća o procesu protiv Šalića. Mi mu vjerujemo, a to nam je potvrdila i njegova najbliža okolina. Tako može postupati samo čovjek mirne i čiste savjesti. Da se je i malo osjećao krivim, zar ne bi čitao izvješća već zato, da uskladi svoj budući iskaz s iskazima Šalića i drugih i da tako predusretne onim makar nevažnim razlikama u iskazivanju?

[161] svjetovna vlast, svjetovni poslovi

Nadbiskup je u istrazi i ovdje javno izjavio, da priznaje narodne sudove, da ne prisvaja sebi nikakvu ekstrateritorijalnost, da priznaje ustav, u koliko se ne kosi s moralnim načelima Crkve, da priznaje uopće narodnu vlast i da želi sporazum Crkve s Državom. I sve je ovo jedan dokaz više, da on nije kadar počinjati zločine proti narodu i državi.

Uvaživši objektivno sve to, a napose dokazni materijal, od kojega sam ovdje naveo samo jedan dio, a ostali je dio sudu i onako poznat, savjest mi ne dopušta, da se složim s konačnim prijedlogom javnog tužioca. Novine su zadnjih dana priopćile i brojne brzojave, kojima se traži osuda nadbiskupa Stepinca. Javni tužilac pozvao se ovdje na te brzojave. A ja njima suprotstavljam ne možda samo sudu predanu izjavu 150 zagrebačkih svećenika, koji osporavaju optužbe protiv Nadbiskupa, nego i molitve hiljade i hiljade vjernika hrvatskog naroda, koji u crkvama i u svojim domovima već nekoliko dana neprekidno, pa i u ovom času, a u uvjerenju nevinosti svoga Nadbiskupa, mole od Boga njegovo oslobođenje kao najpravedniju presudu. I ja kao branitelj predlažem da Vrhovni narodni sud izvoli optuženog nadbiskpa dr. Alojzija Stepinca osloboditi od optužbe.

Obrambeni govor dr. Natka Katičića u raspravi protiv nadbiskupa Stepinca, 8. listopada 1946.

625 IZVOR: CP, sv. LXVI., str. 991a.–997.; usp. *Sudski stup NRH - 6/46.*, str. 991a.–997.

Obrambeni govor u raspravi protiv nadbiskupa dra Stepinca, 8. X. 1946.

Nakon govora branitelja dra I. Politea, koji se osvrnuo na politički dio optužbe i ujedno stavio konačni predlog obrane na izdanje odrješujuće osude, govorio je drugi branitelj Dr. N. Katičić kako slijedi (skraćeno, glavne misli prema bilješkama).

Ja govorim kao branitelj postavljen po službenoj dužnosti optuženome dru Alojziju Stepincu, nadbiskupu zagrebačkom. Ja ću govoriti o toč. 2. i 3. optužnice i na tu ću se temu ograničiti.

Imam dakle da se bavim nasiljima vršenim u vezi s t.zv. »prekrštavanjem« pravoslavaca.

Mi svi pamtimo strašne dogadjaje, koji su se dogodili, i potresna slika, koja se sada pred nama odvijala, obnovila je te uspomene. Ti su događaji najveća nesreća i za mrtve, koji su u njima izginuli, i za žive, medju kojima je ostala mržnja i zatrovanost. Ta su nasilja

zločin, koji je proširio razdor izmedju hrvatskog i srpskog naroda, a služio je u korist trećih, okupatorskih sila, koje su ga zdušno poticale razjarivale bez ikakove sentimentalnosti i za naše narode.

Kao branitelj ureda radi, i pošto moj branjenik nije iz nacionalnih razloga prihvatio obranu, pa nisam stoga mogao od njega ni primiti pomoći ni saradnje, dužan sam naročito ukazivati na one činjenice i iznositi one poglede i razloge, koji podupiru obranu, tim više, tim više što je već optužba nastojala iznijeti sve, što je tome protivno.

Postavlja se dakle pitanje: kako su se gornji dogadjaji reflektirali u radu nadbiskupa dra Stepinca, kakav je on stav zauzeo prema njima? Jer kada se diže optužba zbog kažnjivog djela, treba u prvom redu pitati, što je zapravo učinio onaj, kome se to djelo stavlja na teret, i što je bilo u njegovoj svijesti, što je obuhvaćala njegova namjera.

Da se na ovo odgovori, potrebno je promotriti ukratko historijat odnosnih dogadjaja u svezi s tzv. »prekrštavanjem«, a koji ću u tu svrhu razdijeliti u 4 periode.

/1/Kada je osnovana NDH, nastao je odmah žestok teror. Izvršena su razna djela nasilja. Tome su se negdje priklonili i neki svećenici, koji su se medjutim samim time potpuno izdvojili iz crkve i prekinuli s njom duhovnu, disciplinsku, pa često i faktičnu vezu. Nastao je onakav rascjep kao u svim redovima našega društva – znalo se, tko je na strani nasilja, a tko na protivnoj strani.

Strana nasilja iznijela je odmah pitanje t. zv. »prekrštavanja«, i od njezine je strane započet pritisak nad pravoslavcima u svrhu da bi prelazili na katoličku vjeru.

Ova akcija nije bila vjerska. Nikakovi vjerski razlozi nisu pokrenuli ta nasilja. To je nesporno, a vidi se najbolje po tome, što su isti ljudi, koji su najprije vršili nasilja u svrhu prevođenja pravoslavaca na katoličku vjeru, poslije toga mnoge prelaznike i dalje proganjali i što su zatim osnovali hrvatsku pravoslavnu crkvu. Dakle motivi za sve ovo bili su drugi a nikako ne vjerski.

/2/Kako je crkva reagirala na tu situaciju? Njoj svojstvenim sredstvima, prokušanom metodom osnovanom na prastarom iskustvu: time, da se povukla u kanonske propise i time stvari otezala, zavlačila, nastojala dobiti vremena. Od svibnja 1941. do 1942. zaredao je veliki broj okružnica, u kojima su razrađeni propisi o primanju prelaznika na katoličku vjeru. Tu su se morale predavati molbe, tražiti odobrenja viših duhovnih vlasti, bila je propisana obuka o vjerskim načelima, pa zatim bi tek dolazio čin prelaza. Od početka do kraja

Juraj BATELJA
BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC – Svjedok Evanđelja ljubavi
Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata

ISBN 978-953-7441-11-1

Knjiga 3, Dokumenti II, br. 400.–691. (1944.–1998.); dalje: BAS. Knj. 3

Pozdravno slovo:
Josip kard. BOZANIĆ, nadbiskup zagrebački

Recenzenti:
Dr. sc. Josip ČORIĆ
Dr. sc. Josip JURČEVIĆ

Izdavač:
Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, Zagreb

Za izdavača:
dr. sc. Juraj BATELJA

© 2009. Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca
Kaptol 18, 10000 Zagreb

Fotografije:
Arhiv Postulature za proglašenje svetim bl. Alojzija Stepinca

Lektura:
Marina ČUBRIĆ, prof.
akademik Ante STAMAĆ

Tisak i uvez:
Denona, Zagreb

ISBN 978-953-7441-14-2

CIP zapisan dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 725673.

Juraj BATELJA

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC

– svjedok Evanđelja ljubavi

Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskoga rata

Knjiga 3
Dokumenti II, br. 400.–691.
(1944.–1998.)

Zagreb, 2010.